

Päevaraamat nr. 4

November 1916.a.

Märkused ja mälestused
möödaläinud ajast

Jaan Jaakson (Jaagus)

Oktoober 1919. a.

Esimesed read

esimesel leheküljel

Novembri algul 1916.a. sõitsime paarikuulise kaitseliinil viibimise järele uuesti puhkusele. 5-dal nov. jõudsim Sakoviči külasse Minskist versta nelikümmend. Istusime nädalat kolm savi ja pori sees, kirusime küla ja külarahvast ehk küll kumbki ses süüdi polnud, et mõnepäevase talve, külma ja lume järele uuesti sula tuli ja tänavad läbipääsmatuks muutis. Sügisesel ajal, sügise ilmaga muutub kõik tuimaks ja igavaks.

Neil igavail unistel päevil jäin minagi vaimliselt üsna uniseks. Kodustelt ja mööda ilma laiali olevailt tuttavailt ei saanud tükil ajal midagi huvitavamat. Mõned ei kirjuta juba pikemat aega enam sugugi. Isegi "Postimees" oma luitunud sabaga, kus peale Jumalameeste poolt avaldatud sündimiste ja suremiste teadete ainult hädapärast tõlgitud sõjatelegrammid sisuks, pole suutnud huvi äratada. Ainult Hindrey (Hoi Ronk) näib end alati seisukorrast üle tundma. Teised näevad oma tööalal aina pettumusi ja libisevad tundmata teedele, nagu vaene Peeter Kallitki, kes omale kogemata "abieluinstruktori" nimegi teeninud, ilma et tal selle kohaseid "loomulikka kalduvusi" suurt leidukski.

Tuimendavalt mõjub minu peale ka see asjaolu, et väga palju mehi ühes korteris viibib. Peale oma poiste, kellega alati ühes lobiseme ja riidleme on siin ka kompani venelasi, kelle alaline kaardimäng mindki mõnikord oma mõju alla võtab. Mitte, et nendega raha peale mängima hakkaksin – seni ainult "sikku", "viitsada" või mõnda muud mängu, kus pisutki mõtet sees, aga eks ta ajaraisk ole ikkagi. Ja mängust saadud ärevus toob harilikult meelelõtvust tagajärele.

Selles "seisva vee lombis " katsusin vahest ajaviiteks mõnda mälestust paberile visata, mõnda mõtet loogikalikult arendada, kui seks taju oli.

Niisuguste hulka kuuluvad ka järgnevad.

Mälestused "muldonnist"

Üks paljudest, mis tehtud Kurssinoviči külarahva põldudele, kuuride taha, kus kapsavaod juba lõpevad...

Suurepäraline elukorter oli ta ometi – see "muldonn"...

Pikuti sammu kakskümmend käiku, millel parajasti kaks kõrvuti seista saavad. Laiuti mõlemal pool eelnimetatud käiku magamiselaba. Mõõbliks kaks savist ja telliskividest kokkupäkerdud ahju, mis hommikust õhtuni küdemas, sest kõigil kolmel oleval aknal puuduvad klaasid, mille aset jalanartsudest kardivad täidavad. Ja neil on halb omadus õhku läbi laska ja valgust kinni pidada. Seepärast ei näegi õuest tulija esiotsa mitte midagi hoolimata seitsmest suurepäralisest lambist, mis enamasti ööd-päevad põlemas.

Need lambidki on omast kohast õige huvitavad riistad – küllalt väärt, et neid kord "Euroopa sõja" historias lugupidamisega nimetataks. Võeras inime neid küll lampideks poleks nimetanud – selle nime panime neile ise, tänulikud pimedusest päästmise eest. Olulise kokkusäade poolest on nad üsna lihtsad loomad. Kerossiini reservuaarina teenib tühi konservikarp, "sotka" pudel, tindiklaas ehk – äärmisel korral – vana saapaviksi tops.

Tahina käib aluspükste säärtest ehk särgisabast rebitud riideriba läbi lõssilöödud tühja padrunikesta, ehk kudagi viisi toruks käänatud plekitükk. Kerossiini odavuse pärast – võrdlemisi küünaldega – on pea iga kolmas koopaelanik omale sarnase prožektori teinud.

Nähes nende ühemeelelist valgustamist tuleb elavalt meelde minu esimene raudteesõit ja Belostoki vaksali tuledega valgustatud katusealune platform...

Selles pisukeses, paljudest "päikestest" valgustatud ilmas püüab igaüks võimalikult iseseisvat, omapärast elu elada.

Kõige tagumises otsas, mõlemast ahjust möödas on vana prahtkasti külg lauaks üles säetud. Ümberkogunud kompani venelasi on suurepäralises tujus. Vahet pidamata mängitakse "sikku" – kui raha on ka "kahtkümendühte" ehk "kolmelehte".

Pisut eespool, labal, jalad vastu küdevat ahju lamab nende "laulujumal" (Antonov) – endine Moskva viinanina ja kirikukoorides laulja – balalaika kõhu peal ja venitab väriseva häälega: "... не уходи-и-и, побу-удь со мно-ой!" ehk midagi muud seesugust.

Kesk koobast, mõlemi ahjude vahel on teine kompani – poolakas, Kiievi kubermangu hohol ja paar Vitepski noortmeest – tõstavad suitsunud "katelokist" tassidega teed, rüüpavad seda ja kimavad millegi üle päris vene keeles ja vene viisi.

Eelmise ahju ümber on "mede poisid" kogunud. Lorisevad va' armsas maa keeles, pilkavad, nokivad üksteise kallal ehk vahivad "Postilehte" või kogemata siia eksinud raamatut. Minul on küljeli kast kirjutuselauaks, teine väiksem istmeks. Kirjutan kirju või muud sellesarnast, kui poisid rahu annavad.

Niisugused olid muldonni mõnusused. Tuli aeg neist lahkuda. Ja muldonn ise tegi lahkumise kergeks.

Päev enne ärasõitu. Ilm on pilves, tibab vihma. Seni kuiv õue liimerdab. Käidavamail kohtel tekib pori. Vana tuttav asi, et pikemateks sõitudeks vihm meile teed sillutab.

Ilm läheb külmaks. Vali tuul lõikab sinelist ja saapasäärtestki läbi. Kiiresti lippan tagasi koopasse. Tükin sooja ahju ligi, kirun ilma ja ohkan homse väljasõidu ette.

Niisuguse tormiga lahkuda omaseks saanud soojast koopast on kahe võrra vastumeelt.

Laest langev üksik veetilk põrkab laiaks vastu lahtist raamatut. Ütlen kurja, venekeelse sõna, otsin kuivatse paberit. Korralt kukkuv teine tilk – otse näkku – sunnib üles vaatama. Vilkuva tule valgel läigib tilkuv lagi, nagu kari põleva silmega kassa pimedas. Kähku koristan oma koli kokku. Vaatan magamise aset – säälgil vesi varuks. Ruttu rullin teki ja õlemati, säen kuivemale kohale ja näen ümber vaadates, et teistelgi uputus õues. Kirume oma katust ja täname õnne, et pea lahkume.

Viimane öö aga on vilets üle elada. Magamise kohta ei leia naljalt. Kus pähe ei tilgu, tilgub jalgu ja ümberpöördukt. Aga nõu peab leidma. Tarvis olude järgi elada – применяться къ местности – nagu военный уставъ ütleb. Muretsen neli naela ja suure haamri. Võtan varnast vihmakuue ja löön aseme kohta lakke laiali. Nüüd saab juba magada. Kröbin langevaist vihmatilkest vastu vihmamantlit ja paljast laba minu kõrval ei suuda enam eksitada. Vaikseks jääb ka seltsimeeste rahutu rübelemine, kellest mitmed samasugust kaitsesüsteemi tarvitanud, teised kuivema koha leidnud.

Niiviisi jõudis viimane öö muldonnis. Järgmisel hommikul lahkusime temast kasukad, sinelid selgas, vihmakuued kõige üle, tusases tujus sula

maa peale sadanud lume ja külma läbilõikava tuule pärast, aga siiski rõõmsad, et – lahkume...

8.XI.1916.

-.-.-.-.-

Teel

Suur, lai, liivatee, mis Baromovičist Minski läheb, peaaegu parallellis samade linnade vahelisele raudteele...

Sõidame juba kolmat päeva. Lahkusime vaenlase pommide piirkonnast ja lähme pikemaks ajaks puhkusele.

Vastumeelselt astuvad hobused tiperdades nüridail suiraudel mööda jäätanud, konaril teed.

Esimene, äkiline külm kuivatas sügisese pori ühe ööga. Ja nüüd näpistab meie harjumata varvaid, väristab kehagi. Vahetevahel jookseme jalgsi hobuse kõrval, et jälle sooja saada.

Sõidan vaikides. Unistan soojast toast, eelolevast puhkusest. Ärkavad mälestused kohtadest, kus oldud, inimestest, kellega elatud. Otsejoont minev tee ei sega mu mõtteid, teeäärised eluta metsad ja võsastikud ei võida mu huvitust. Hall, pilves ilm sünnitab ainult tühimust.

Pead pööramata silman tee ääres kõrget risti kraaviga piiratud, ülespillatud mullakünkal. Nagu unes, midagi mõtlemata, tundmata loen kirja:

“Могила беженцевъ”

Edasi jällegi aina võsad, mets. Looduse ühetaolusesse sulab, kaob üksik ristki.

Kui paljud tutvaistki endistest puhkustest on pidanud lahkuma armsakssaanud, harjunud paikadest, põgenema sõjahädade eest tundmata tulevikku. Küllap neistki on mitmed magamas külmas mullas, kaugel sündimise kohast, ühises haudas saatuse osalistega – teadmata, tundmata.

Mäletan läinud aastast, kudas nad põgenesid. Mehed, naised, lapsed, tüdrukud vedades vangerdel arutu suuri koormaid, ajades ees loomakarju, lambaid, sigu. Teeäärseil aasadel, metsatukkades, kus vähegi kuivem ja varjulisem, võis neid näha puhkamas mahatehtud tule ümber, madages vangerde ja riidest telkide all. Hiljemini organiseeritud toitmisepunktid kihasid neist, raudteejaamad mattusid nende paljuses.

Vähe ei võinud neid siingi olla. Seda tunnistavad sagedad hauakünkad metsa all, jonnakalt korduvad, õudsed sõnad:

“Могила беженцевъ”

Jah, eks ole see lähem tee Pinski soode põhjapoolsele servale. Pool soodetagusest rahvast pidi seda tarvitama. Kõrvaljooksev raudtee ei suutnud aidata. Need – praegu nii vaiksed – metsad pidid kihama koduta inimestest. Kes toitmis neid? Kes varjas neid vihma ja külma eest? Mis suutsid üksikud, harvad toitmisepunktid?

Lahkumata seltsimehed – nälg ja külm tõid tõbed kaasa. Koleera pani sadasid magama märjasse mullasse, andis kodutuile kodu, kus neid sõda ja lahingudki ei saa eksitada.

Hall, lehteta mets kaitseb nende viimast kodu. Hallid, väiksed linnukesed puude okstel siristavad neile unelaulu. Teed mööda aga, mis neil viimaseks käia olnud, rühivad hallid, igapäevased inimesed, vaatavad läbi halli udu hallide ristide peale ja loevad – hall ükskõiksus südames:

“Могила беженцевъ”

4.-15.XI.1916

Sakoviči

Fondilt frondile

Teekond Minskist Tarnopolini,
läbi sopastest soodest, risustest
metsadest ja kõdunenud küladest.

Jah, ei pikka puhkust seekord Sakovičis antud ühti. Vaevalt nädalat paar seisime. Putrasime põlvini poris, korraldasime hobustele kuurialuseid, asutasime omale magamise asemeid – juba käsk käes: kähumini hobused ümberrautada taliraudede, vankrid, värgid kokku sääda, sest üürikese aja pärast läheme teele. Kuhu? – kes seda ütles. Varsti käisid kuulujutud suust suhu, oletati sõidusihti ja otstarbet, kõiksugused võimalused võeti arutuse alla, isegi Türgi fronti ei unustatud nimetamata. No, varsti saime siiski selgema aru kätte ja 24-dal nov. alustasime sõitu haletsedes tee pikkuse ja jälle külmaks läinud ilmade ette. Nüüd, ligi kuu aega hiljem, kui teekond juba lõpule jõudnud, tundub tookordne kartlik rahutus omalegi naljakas. Küll ei jäänud tee peal kuigi paljut vaba aega lugemiseks, kirjutamiseks, nagu seni, ega ligi valgeni magamiseks, nagu puhkusel viibides, aga huvitavalt ja lõbusalt läks aeg siiski...

Püüan järgnevail lehtedel, nii palju kui tuju ja tahtmist jätkub üles tähendada üksikuid episoodisid teekonnast, üleüldiseid kogumuljeid nähtud maast ja rahvast

д. Свитюхи, 22.XII.1916.

Magasime väikese valgeni.

See sündis 29-dal novembril (pliiatsiga tindikirjale juurde kirjutatud Косыничи) – ajal mil päevad kõige lühemad. Tähendab: magasime õige kaua.

Magasime väikese valgeni.

Täna väljasõitu ei tule – anti päev puhkust hobustele ja inimestele, Pisut aega puhastada, parandada ja korraldada.

Magasime väikese valgeni.

Oli aga ka mõnus magada. Perenaene andis oma hernevartega voodi ja suure sullepadja meile tarvitada – ise ronis ahju peale kasukat kaasa võttes...

Meil on lõbus perenaene.

Alles noor inime ja päris üksi majas. Mees teisel teenistuses, tütar kuskil kaugemal vanemate juures. Ja suuauk parajal kohal – justkui loodud vaest soldatit lõbustama.

No, küllap näeme, ehk õhtul lõbustame meie külarahvast ka. Kirjutajad kiusasid juba eila õhtul kaela peal: tulgu me nende juurde mängima.

Olevat kenad piigad majas ja külalapsi lubanud ka tulla, kui aga muusikat oleks. Täna ikka minna tuleb, ega nad muidu rahu ei anna.

Kui ilm pimedaks läks.

Suur, ääreni kerossiini täis kallatud kantselei lamp valgustab harilikku Vene elutuba. Tuba, millest üks veerand määratumat ahju asendab, teises aga pererahva magamise labad. Ülejäänud kaks nurka sisaldavad “liikuvat

varandust". Esimeses, uksetaguses nurgas veepanged ja solgipütid, tagumises harilik suur laud, millel praegu hunik paberisi peal. Noh, selle koristavad kirjutajad peagi ära ja lükkavad laua rohkem nurka, et keskele suuremat ruumi jääks. Istume laua ümber ja mööda seina äärt pinkidele, puhume pillidest vee välja, kõhitame omalgi kõrid lahkeks ja lugu läheb lahti.

Niisugune mõnus tundmus. Just nagu vanasti kodus. Iga mees püüab puhuda, et ka teda kuulda oleks, igaüks tahab näidata, et just temal soolo mängida on. Viis, kuus meest teevad suuremat "mürtsu" kui muidu terve koor..

"Publikum" näib sarnasest vaevast ka vääriliselt lugupidama. Tuba on lestasjalgu täis tulnud ja tants hakkab vähehaaval hoosse minema. Meie poisidki käivad tantsimas – kordamisi, kui ka "antraktidel", mida sõber Nugis lõõtspilli soolodega täita püüab.

Mind, kui mitte tantsijat, sarnased õhtud harilikult suurt ei huvita. Siiski, päris kena on mõnikord külalaste nalja pealt vaadata ja võrrelda tänast päeva eilsega, tänaseid inimesi eila nähtutega.

Istun ja unistan puhudes "polkat nr 31" – vaene, õnnetu lugu, küll ta kulutada saab! Õiguse poolest ei mõtlegi ma midagi. Silmad libisevad pool-tahtmata tantsijate ringil, ilma kellegi peale pikemalt peatama jäämata. Mis sääl siis õige vaadata ongi. Segu mitmesuguseid fisionoomisid. Tüdrukud – pääsenud päevastest askeldustest, pead rätikuisse mässitud, sõlmed kukla taga – pole veel soojaks saand tantsust ega naljadest. Keerlevad tõsiselt, tuimalt, nagu päeval töödki tehes. Aga aegamööda tõuseb tuju. Nugis toob harmooniku. Valts. Vilgats kisub põrandale perenaese, kelle juures korteris oleme. See punnib pisut vastu – või siis soldati naesel kõlbab nii karata – aga siiski tuleb. Kas sa näe, Pantelejevgi tantsimas. Näeb vaeva, et higist märg, paksu, punnis persega juudi preiliga. Ants keerutab tüdrukut, kel roosa jakk ja kaelas shleif – omal jalad konksus, selg küürus, sest muidu hakkaks pea lakke kinni.

Nugise lugu lõpeb. Meie teeme omalt poolt ka killu. Õiget kuraasi sest ikka ei tule. Alles, kui Nugis va' armsa "Kilu Mari" lahti tõmbab, tuleb kõigil elu sisse. Isegi Puss oma punnis palega – tal juba kolmat päeva, üleilsest õhtupidust saadik kange hambavalu – asub platsi.

Jah, kadund on hamba ja pea valud, kadunud päevane väsimus. Vilguvad aina säravad silmad, keerlevad õhetavad, punetavad näod. Võhivõõrad inimesed, kes juba homme jälle jäädavalt lahkuvad, on kokku sulanud ühiseks, kriiskavaks lõbutsemiseks...

Vana, suur kantselei lamp aga valgustab kõike seda kirjut, mõistmata elu niisama ükskõikselt ja hoolimata, nagu harilikult vananenud paberite pleekinuid lehtigi...

зят. Косынич, 29.XI.1916.

Huvitav on sõita külast külasse, võrrelda ja vaadelda. Kui palju huvitavam on siis küll veel sõita kubermangust kubermangu.

Muutlikud on maakohad, millest läbi sõidad, muutlikud ka inimesed – nende elu- ja elamiseviisid – kellega kokku puudud.

Läbi madalate soode, mis mööda Pripeti jooksu kaugele hommiku poole praeguses sõjas sagedaste nimetatud Pinski soodest ulatavad, jõudsin alalisste mägede ja orgude vahele, mis nähtavasti Karpatide

„eelvahatideks” on. Kuna soodes aluspõhjaks valkjaskollane liiv, võib siin pea üleüldiselt jalapaksuse ehk õhemagi mullakorra alt aina valget kriidi leida. Sellesama, oma põllust võetud kriidiga on siin kõik elumajad seest ja väljast valgeks lubjatud. Seina ligi ära minegi, kui lubjatud näuga käia ei taha.

Niisama vahelduv on metsakasv. Pripeti ümbruses kasvab peaaesjalikult pajuvõsa ja kuivemal kohtel üksikud tammed, jalakad ja jäntrikud, tõrvased männad. Viimastest saavad elanikud peale ahjukütuse ka valgustuse ainet. Mitte peergude näul, nagu meil vanasti kasest. Nägin küll Minski ümbruses kohati ka peeruvalget – nagu vana aja jättist praegusel kerrossini puuduse ja kalliduse ajal. Aga juba versta kaks-kolmkümmend enne Pripeti äärde jõudmist sattusime sohu, kus ümbritseva ilma suurematest puudustest pea midagi ei teatud. Tule-õli aset täitis pea üleüldiselt männapuu tõrvane, mida pilbasteks tehtult sellekohastes “lampides” põletati. Kes need “lampid” esimesena välja mõtles ja tarvitusele võttis, ei tea ütelda. Nähtavasti olid nad sääl juba inimeste põlved tarvitusel. Nende ehituseviis on üsna lihtne. Laest ripub harilik poolejala jämedune plekkтору, mille alumine ots umbes arssina laiuks trehtriks laieneb. Toru otsa all traatide otsas on raudne tuhaaukudega tulease, mille peale kas või arssinastest halgudest tuld võib teha. Valgust heidab üle terve tua. Ja nii mõnus, soe nende lähedal lastelgi tähti veerida.

Versta paarkümmend lõuna pool Pripetist kauvad sarnased valgustuse aparaadid jälle ära. Mõnes metsarikkamas nurgas teeb veel vanaeit lõukale valgustuseks tule, aga edasi minnes kaub puu kütteaine kirjastki, õlgedele maad andes. Säälsamas ilmuvad ka savist elumajad, kuna loomalautadeks aina vitstest punutud hagerikud jäävad. Sellekohast sarapuuvõsa leidub mööda mäekülgesid küllalt.

Savist, kui ehitusmaterjalist peavad terve Volõnia elanikud suurt lugu. Kohtadelgi, kus metsasid leidub ja palkidest majasid ehitakse, tarvitakse teda seinapragude ja palgivahede täitmiseks. Meil passitakse maja ehitades palgid ikka ilusti kokku ja pannakse samblaid vahele. Siin lautakse palgid peaaegu ümmarguselt üksteise peale ja pärast mätsitakse sein saviga siledaks. Hulga hõlpsam.

Inimeste elamiseviisid muutuvad suuresti looduslike tingimuste mõjul. Kuid ka inimene ise suudab oma elamist tahtmise järgi korraldada – looduse kiustegi. Seda nägin kõige metsavaesemal maal, kus kõik venelased aina õlgega ahjusid kütsivad ja koledasti lubjatud savionnides elasid. Sääl on aga mõned külad Tsehhi asunikudega, kes aastat 40 tagasi poliitilise meelsuse pärast lahkuma sunnitud Poola mõisniku maadele elama asunud, nende hinda ühisel jõul põllupanga abil tasudes. Vahe vene ja tsehhi külade vahel on rohkem kui silmapaistev. Harvad puu- ja kivimajad, väikeste praktilikude ahjudega ja pliitidega, milles tammepuid põletati, kui ainukesi, mis sääl pääle sarapuuvõsa rohkemal arvul kasvavad. Ja puhtus, puhtus!... Ei lasta sääl kukke-kanagi tuppä teri nokkima, kuna venelaste juures seapõrsas – mõnes kohas vana emis isegi – igal hommikul söögilaua all harilik külaline on.

Sõda tunnend igal pool. Ka niisugustes seljatagustes, kõrvalistes küldes, kus inimesed tavel sõja kestusel soldatisigi ainult paar korda näinud on. Sõidad mööda, jookseb terve küla – noored ja vanad – tee äärde kokku. Ainus pilk kirjuis riidis, punaste ja lillade pearätikutega naiste hulga peale tuletab meelde, et mehed sõjas.

Sõjast jutustab üleüldine toidu- ja tarbeainete puudus ja kallisus. Sõjast jutustavad puude ja palkidega sillutud, värskelt kõrvale võetud kraavidena teed läbi metsade ja soode, kust enne ainult kuival suvel ja külmal talvel vaevast viisi läbi saadi.

Sõjast kõneleb ka uus – ligi kolme versta pikkune – sild üle Pripeti paljude harude. Tundub, kui küsiks ta pilkavalt: “Kas mind enne tarvis ei olnud?”

Tuleb aeg – lõpeb sõda. Tuleb aeg – lagunevad teed ja kõdunevad sillad. Tulevad sõjast mehed, kes elus. Langenute asemele üleskasvavad noored. Elu veereb uuesti vanadesse rööbastesse...

Kas tõesti kõik jälle endiseks muutub? Kas uuesti koju tulnud mehed tõesti vana viisi ahju peale ronivad ja vana emisel vana viisi laua all luusida lubavad?...

Ei usu!

16.II.1917

Kolm nädalat

Seitsmendad Jõulud teenistuses.

Pühade vahe. Uus aasta ja mede poiste “sprootid”

Jõulud olivad õige igavad. Midagi iseäralist, pühade kohast teha ei saanud. Eelmisel aastal tegime oma poistega ometi jõulupuugi, aga seekord polnud kuusemetsagi läheduses. Ja osta ei olnud peale saiade mitte midagi.

Külarahvas, muidugi mõista, pidas pühi ikka päris pühade kohaselt, nagu alati. Jõulu laupäeva õhtul toodi suur vihk peksmata rukkid tuppa ja pandi “Jumalate” alla nurka pingi peale seisma. Põrandale riputati pisut pahna ja söögilaua peale lautati heinu ja kaeti vana tekiga, nagu laudlinaga kunagi. Söödi pühade toitu – ikka mitu rooga – mida meilegi anti. Kapsas ja tangud olid igas potis. Kõige enne sõime paksu tangusuppi suhkruga magusaks tehtut. Siis anti leemputru, kapsas hernes segamini. Selle peale toodi “vareenikuid” (вареники) – tangupuder südames, ümber pisut koogitainast ja kõige pealmiseks kooreks kapsaleht. Vaevasime neid na’ umbes poole tosina võrra ära, mõtlesime: so, nüüd on rahu majas! Aga võta näpust. Ilmus uus kausitais – pealtnäha päris jahudest, nagu suured klimbid kunagi. Sees aga jällegi segu vorstirabast ja kapsasupist. Terve Jõululaupäeva õhtu seisis koos jahu, tangu, kapsa ja herne segust.

Esimese püha õhtul käisid lapsed mööda küla karjakaupa kerjamas. Siin seda küll niiviisi ei nimetatud, aga seda nägu paistis. Tulid akna taha, ehk ka päris tuppa, laulsid “Jumalasõna laule” kuni kopik raha, ehk kanikas leiba kätte anti. Läksid need, tulid teised, sest küla oli suur ja lapsi palju.

Pühade vaheajal oli vaatus korpuse komanderi poolt. Muud uudist ei juhtunud.

Uue aasta öösel mängisime ohvitseridele söögi alla ja joogi peale. Umbes kella kolmeks lasti magama, aga seitsmeks tuli jälle üles tõusta, sest kümneks oli kiriku juurde paraad määratud.

Tõusime üles, koristasime tua. Peremees võttis “vanaisa” – s.o. rukkivihu – nurgast põrandale, kus ta poiste käest luuavartega pekka sai. Kuhu tühi õlg jäi ei pannud tähele, aga mahajäänud terad kooristas pisuke põrsas, keda tuppa lasti oma igahommikust ringreisi tegema. Täna oligi tal õige õnnistatud päev. Kuna ta alles oma pere tera nätsutamise ametis

oli, tuli tuppa pisike külatüdrukuke kahe kaelkotiga, võttis ühest peutäie teri, riputas põrsa ette ja luges sõnad peale. Siis silmas kõõrdi perenaese poole, mis säält tuleb. Perenaesel oli sarnaseks juhtumiseks juba õhtul paarsada pirukat valmis küpsetatud, võttis nüüd ühe ja pistis külalapse kotti. See sai hädavaevalt uksest välja, juba paar poisijõmmi korruga tuas. Riputavad teri ja loevad õnnistuse sõnu taime- ja tõpra-kasule. Said needki kumbki oma käki ja läksid edasi teistele maad andes. Meie läksime varsti kiriku juure, külalapsed aga jäidki tuppa lugema ja põrsas mõnusalt nooksudes teri närima.

Kõik pärastlõunane aeg peale paraadi läks ahju peal magamisega ära ja pühad olidki otsas.

Peale pühade tahtsid "mede poisid" kord ka pühade toitu maitseda – tanguleem oli tüüdanud viimse võimaluseni...

Miku oli õhtu ees juudi poest paberossa ostes riulil midagi kilukarbi taolist silmanud ja seletas meile: olevat "sprootid" saada. Mede poistel hakkas suu vett tilkuma. Mõtelda ainult: "sprootid" – Missugused suurepäralised kalad! Vaevalt tunned neis paastuõli sees uputuid silka...

Ajasime Miku korralt tagasi kalade järele.

So, karp "kalu" on laual. Silman kirja: "Simferopol". Imestan, kudas silgud sõja õlul nii kaugele lõunasse ujunud. Loen edasi: "Перецъ. Фаршированный въ томате." Siis veel suurte tähtega: "Горький"... Südames tärkab kahtlus, "kalade" ehtsuse kohta. Kuid kauat ma kahelda ei saa. Tuleb Jüri – muistne meremees Tallinnamaa rannalt – pusib taskutuutsiga karbi lahti, rõõmustades toredate kalade üle, jutustades juhtumisi meremeeste elust ja kalameeste tarkusest.

Ui, missuguse kentsaka näuga ta karbi kollakaspunast sisu silmitseb, arvatavat kala maitseb... Ja korruga seletama hakkab, kudas ta Varbla mõisas aednik olnud.

Harjunud kalamehest on asjatundja aednik saanud.

Meile Mikuga aga on aedniku tarkusest vähe. Kaheldes vaatame kudas Jüri tõsist, asjatundvat nägu tehes pipardatud tomati kõrvale kuivanud rukkileiba hammustab. Kaheldes kuulame tema juttu kudas ta mõisa köögi tarbeks suurepäralisi söögiaineid kasvatanud ja kui magusasti need herrastele maitsenud. Ja püüame selgeks teha kudas seda lämpsu õige söödakse?

Otsusele ei jõua kumbki...

Eelliini seljatagune

Jälle tee. Põlenud küla.
Tantsuõhtu ja pühapäevane uur.
Hommik Austria metsas ja
kül mavõetud kõrv.
Lõbusad tüdrukud.

Jaanuari keskel tuli jälle korterivahetus. Ühel külmal, udusel hommikul võtsime kolud kokku ja hakkasime sõitma. Ööseks jäime külasse, kus ligi paarisaja maja hulgast vaevalt tosina võrra terveks oli jäänud. Kõik muu oli juba mineval talvel, mil kaitseliin selle küla alt läbi käis, tuhaks saanud.

Hädapärast elasime öö üksteise kukil üle. Järgmisel õhtul peatusime külas, kus võrdlemisi rohkem majasid terveks jäänud oli. Aga kitsas oli säälg. Meile anti terve "vsvoodu" peale üks ainuke elumaja – austria meeste ehitud barakk. Hobused sidusime ümber baraki kasvavate

kirsipuude külge. Aga väga suurt kaebtust elu kitsuse üle sel õhtul ei kuulnud.

Baraki alalisteks elanikkudeks olid seitse neitut – sõjapõgenejad, kes lähema jaama peal kroonu töödes käisid. Kõik suured lõuapuud.

Õhtul mängisime pühapäevase päeva auks lugu pilli ja tantsuhimulisemad keerutasid mööda poriseks tallatud põrandat, et piisad lendasid. Aegamööda ilmus veel kaunis kogu külalapsi. Kõigel paremad hilbud selgas, sõrmused sõrmis – kellegil koguni suur, pajapõhjataoline meesterahva uur käevarrel.

Tegin väikselt juttu, pöörasin tähelpanemise uuri peale. Neiu küsib: mis aeg peaks olema? Temal uur maha käinud. Aitasin siis ilusti üles keerutada, õiget aega näitama panna. Nagu näha, oli nädal otsa kuskil kirstu nurgas vedelenud, järgmist pühapäeva oodates, mil omaniku käevart ilustada. Või oli koguni lainatud, tähtsaks juhtumiseks – tont seda teab?!?

Teisel hommikul tuli armsaks saanud külast jälle lahkuda. Polk asus õhtuks juba määratud kaevikusse. Meie magasime kümnekond versta tagapool külas kokkutuubitult nagu tikud topsis. Et lähemal ula külasid polnud, määrati meile edaspidiseks asukohaks küla, kus eelmisel ööl olime ja mõned ümberkaudsed.

Kuna teised teele läksivad – lootes eilaste neiude juurde juhtuda – sõitsin mina asjatoimetuse pärast polgu staapi, liinile, kus öö metsas suitsunud muldonnis magasin.

Järgmisel hommikul läbi Austria metsade tagasi sõites, käis külm mu pahema kõrva kallal. Esimesesse külasse sisse sõites oli teine valge ja kõva kui kriidikivi. Pärast hakkas vett tilkuma ja kesta ajama nagu pöörane. Aegamööda läks küll jälle päris kõrva nägu, aga neli nädalat magasin ainult parema külje peal.

Õhtuks leidsin seltsimehed üles. Medepoisid asusid majas, kus elanikka polnudki. Kui sisse astusin savitas Sass parajati pliiti, et seda suitsukindlamaks teha.

Omast kohast hea kah, kui ise majas peremees oled. On ikka rohkem ruumi ja vabadust. Lähebki mõni kord aeg igavaks, eks siis või külasse lõbustama minna.

Ses asjas oli meil jällegi hea õnn. Naabri peres, ainult paarkümmend sammu vahet, elasid neli neitut – kõik libedad, lustilised lapsed. Esimese nägemise järgi üleliigagi lustilised. Kohal, kus paar aastat aina soldatid seisnud, suurt häbelikkust ja tagasihoidlikkust ei leita.

Tüdrukute poolt alguses kohe lahketa vastuvõtmist leides saivad meie suuremad naistekütid üpris rõõmsaks. Kuid varsti pidid nad tunnistama, et nende lootused enneaegsed olnud. Järgnes sõjaktika muutus. Päevakorrale tulid jutud majapidamisest ja naesevõtmisest...

Mina küll kodu viia kedagi ei lubanud, aga läbi sain plikadega siiski võrdlemisi hästi. Käisin õhtuti kaarta mängimas ja niisama hullamas. Mõnikord läks ligi poole ööni ära.

Vanamees – aastate järele na' 50-ne ümber – oli laste naljaga üsna nõus. Eit, hulga noorem, juba kolmas vanamehel, püüdis isegi sekka lüüa. Kolm vanemat tütart olid kirjavahetuses enne siin korteris olnute, ära võtta lubavate soldatitega. Suurt lootust nende peale siiski ei pandud. Et nad ise lugeda, kirjutada ei mõistnud, tuli meil tihti nende armastuse asju toimetada – saadud kirju lugeda ja neile vastuseid kirjutada. Raskeks seda tööd keegi ei pidanud. Aga kirjadesse tundmatuile, karvastele kasakatele libisesid tihti tuumakad, tüsedad sõnad sisse.

Kõige kättesaadavam meie "armastuse näljastele" oli vast vanem õde Marusia. Kaunis paks ja kohmakas aga, nagu ta oli, puudus tal noorematele õdedele omane külgetõmbavus.

Frosia armastas ühtelugu "turakut" mängida – sääljuures lauaalust kabistamist väga hästi sallides. Puutusid teda aga pealtpoolt lauda, karjus kohe: "Дядя тикай!" Juhtus aga vanamees tuas puuduma kõlbas palju palavamini armastada

Naadia oli pealtnäha õige vagune ja viisakas laps, aga kui "kuraas" sisse läks, hullas ja kargas, nagu hull mööda tuba. Rahu ei annud kellegile. Ainult vahete vahel piilus rahunult akna eesriide vahelt välja, nagu kedagi kartes. Iseäranis, kui väljast midagi krõbinat kuulda oli. Hiljem leidsime selle saladusliku hirmu põhjused üles ja saatsime kõrvale. Paari versta taga külas asus soldat – "äravõtja", kes sagedasti Naadiale võersiks käis. Kord, kui mehel nõu oli öömajale jääda, võtsid mede mehed kätte, tegid teisele pikad jäljed ja sest saadik olime rahurikkujast lahti. Nüüd, hiljem, kui säält ära sõitsime, käivat jälle üsna sagedasti öömaja pidamas. Aga, nagu kuulda, pidavat praegu säääl asuvad leivaküpsetajad ka juba aru, kudas väikest, südamlist "kingitust" teha.

Noorem tütar Nastia, oli alles üsna lapseohtu –13-14-aastane. Oli ka ainukene, kes hädavaevalt lugeda, kirjutada oskas. Külap see kirjutab kord ise oma kavaleridele kirju, ilma et kedagi petta laseks...

-----.

Meie elame üle suuri, ajaloolikka päevi!"

Seda loed praegu igast ajalehest – küll juhtkirjast, küll üleskutsetest, küll kuskil peetud kõnest.

Katsun järgnevail ridadel kirjeldada oma üleelamisi neil ajalooliseil, huvitavail päevil.

Neljanda märtsi hommikul kuulsin oma korteri peremehelt, kes öösel kuskilt kaugemal peetud laadalt kodu jõudnud, kuulujuttu: Keiser olevat troonilt ära astunud ja valitsuse venna kätte annud. Kuna seni mingisugustest rahunustestki midagi kuulda polnud – ajalehtede suud olid ju sulutud ja kirjad niipea pärale ei jõua – pidasime seda juttu tuulest võetuks.

Hiljemini läksin majanduse jauskonna kantseleisse, veebruarikuu lõpuarvet sisse andma. Toimetan oma asja ära – vana Jaak küsib:

"Kas uudist tead?"

"?!"

"Tead, meil on uus valitsus!"

Silmapilguks välgatab peas hommikune jutt keisrite vahetusest, aga uskmatuse tõrgub selle kohe tagasi. Tõendan, et mitte midagi ei tea. Vana Jaak seletab: vanad ministrid olevat pogriss, uued duuma liikmete seast, peaministriks arvatavasti Rodsjänko. Keisrist ta veel midagi rääkida ei tea, arvab, et jääb ikka troonile, aga parlamentliku riigikorra juures.

Nii uskumata, kui see teade ka tundus, aga pidin siiski uskuma. Tuletasin meelde sõna: "Venemaal on kõik võimalik," ja jäin kannatamatalt lähemaid sõnumeid ootama.

Pärast lõonati – korraga käsk: pillid ja mängima!

Polgu tohter, kes hommikul kuhugile staapi sõitis järel kuulama, kudas asjalood tõepoolest on, oli lõunaks tagasi jõudnud värskete sõnumitega ja nende auks muretsetud veinipudelitega.

Kuna isandad tuas lõunat sõid ja uue valitsuse auks vana moodi kinni pidades tipsutasid, mängisime meie väljas, porises õues, kevadise päikese külmade kiirte all marssisid ja valtsisid.

Et ka meil tuju parem oleks, tõid mõlemad tohtrid – tohter ja tõpratohter – vahete vahel kahekümneviieseid välja ja isegi vana Jaak viskas “kõik, mis ta võitnud” – na veerandsaja osa – uutes rublastes ja kolmestest.

Umbes tunni aja pärast, kui herradel eluvesi otsa lõppes ja kondid raskeks läksid, lasti meid tulema. Tuli veel tohter ja seletas: Keiser olevat Pihkvas pogris, Fredericks tūmaks tehtud ja võim täielikult duuma ja Rodsjänko käes. Sellesama Rodsjänko käes, kellele keiser alles mõni päev enne seda jutule võttes hääks ei arvanud kättki anda ja kelle nõuannete ja nõudmiste peale ta ainult tagaotsa pööramisega vastanud...

Õhtul saime juba “Kiievskaja Mõsli” kolmandast märtsist, mis mõlemate pealinnade ja ka Kiievi täielisest uue valitsuse poole minemisest jutustas. Nende seas Kiiev võrdlemisi vaikselt, kõigi ametnikkude ja sõjaväeülemate nõusolekul.

Huvitav on selle poolest, näituseks, lõuna-lääne raudtee ülema E. P. Shuberski päevakäsk 28-mast veebruarist, mis ühes riigivolikogu liikme Bublikovi ja Rodsjänko üleskutsetega mööda raudteesid telegrafi teel laiali saadetud:

“Lõuna-lääne, Galitsia ja Bukoviina raudteede teenijatele ja töölistele:

Täna sain riigivolikogu presidendilt, Rodsjänkolt, telegrammi, mille sisu teile avaldada omaks kohuseks loen.

Kas on seeläbi muutunud meie kohused? Mitte sugugi! Nagu seni oleme kohustatud oma sõjavägesid toiduainetega ja kõige muu tarvilisega varustama, et nad võiksid auga võidelda alatu vaenlase vastu. Las' riielda teised riigi südames, las' otsustada mitmesuguseid küsimusi, aga vaenlast me' eneste juurde ei lase, selle vastu võitleme kõige jõuga! Shuberski.”

Selgeks sai, et vana võim langenud oli – pääsmata langenud.

Viiendal märtsil nõuti meid polgu staabi – metsa. Sääl kogus terve polk kokku – isegi polgu lipp toodi välja – ja polgu komander pidas väikse, sissejuhatava kõne, umbes järgmise sisuga:

“Saatuse sunnil on keisril, kes oma trooni peale astumisest siia ajani vääradata rahuarmastust avaldanud, juba teine sõda sõdida – kõige verisem sõdadest, mis kunagi olnud.

Keiser, kes alati rahva soovidele vastutulelik olnud, kes esimese rahvaasemikkude kogu Venemaal kokku kutsunud, on oma halbade nõuandjate läbi rahvast lahus peetud. Nendesamade nõuandjate valitsus viis mitmesugustele halbadele järeldustele, nii sõjapidamises, kui ka riigi sisemises elus. Tagajärjeks oli rahva mäss pealinnades ja mujal, mis väga kahjulikult oleks võinud mõjuda, kui rahva valitud usaldusmehed duumas, vana valitsuse jõuetust korratustega võitlemises nähes, mitte valitsust osavalt oma kätte poleks võtnud.

Keiser, nähes end nõumeeste poolt petetud, rahva usaldusest ilma jäänud, ütles troonist lahti, oma venna kasuks, sellele südame peale pannes ainult täielikus üksmeeles rahva usaldusmeestega valitseda.”

See peale luges ette vana keisri viimase ja uue keisri esimese manifesti ja uue ülemjuhataja, Nikolai Nikolajevitshi esimese käskkirja sõjavägedele. Lõpuks kutsus üles, veel kindlamini, kui seni, oma kohut täitma ja võitlema loodetava parema tuleviku eest...

Niiviisi läks meist üle “vene revolutsioon” – Miljukovi sõnade järele “kõige lühem ja kõige vähem verine kõigist revolutsioonidest, mida ajalugu mäletab”...

д. Сестрятинъ, 7.III.1917.

Esimene ärevus on möödas. Uskumata sündmused on usutavaks saanud. Ajalehti nõutakse küll veelgi määratuma arvul, aga on juba märgata meelte külmenemist. Kohati hakkab ükskõiksuse tundmus juurduma.

Hariliku venelase kitsas silmaring ei lase teda sündmuste tähtsusest tarviliselt aru saada. Kärtsitult ootab ta kõiksuguseid uuendusi, kuna ta tõepoolest tagasi ihkab endist korda – olgugi vahetatud osadega. Võim ja elumõnusused, millest ta seni ilma olnud, on tema ideaaliks. Omale ihkab ta isikuvabadust, aga seniste isandate orjastamiseks, sõnavabadust – seniste sõimajate sõimamiseks. Kindlasti loodab ta mõisnikkude maade talupoegadele välja jagamist. Piirita rõõmustab ta seniste vangihoidjate vangi panemist.

See on rahvas, keda juhtima peab. Muidu jookseb ta ise hukatusesse.

Juba ma rääkisin, kudas võrdlemisi haritud osa sest rahvast “uut valitsust” alkoholi lainetes vastu võtsid. Mis ime siis, kui ka “alamväelased” tähtsat sündmust sellekohaselt mälestasid.

Neljandal märtsil mänguga teenitud raha jagati juba järgmisel päeval ära. Tagajärjeks said paljud mitu ööd järgimööda kaardilaudas istuda, kuni “protsendid” enamvähem üksikute kätte kakku kogusid. Vaevalt tuletas sääl keegi meelde käesoleva momendi tähtsust, vaevalt tundis sääl keegi muud tulevikulootust, kui lootust – kõik “protsendid” kokku võita...

Omast kohast erutas eila ajalehtede kaudu tuttavaks saanud uue sõjaministri käsk soldatite ja ohvitseride vahekorra ja õigustest. Kuid siingi – liialdatud lootused, vähe õiget arusaamist.

See kõik tumestab vaadet tulevikku, kahtlustab tärkavaid lootuseid...

д. Сестратин, 9.III.1917

Nukrus, väsimus tungivad hingesse. Sündinud on see, mida lootagi ei osatud. Tärkab kartus: kas selleks küllalt valminud oldakse? Kas senistele sündmustele mitte tagasikiskumine ei järgne?

Tahaksin olla kuskil rahvarikkamas kohas, tahaksin kuulda kihutuskõnesid, tahaksin tunda hulkade joovastust – pimestanult, mõtlemata.

Ei rahusta enam sõnumed suurlinnade sündmustest, ajutise valitsuse esimesed sammud, ärevate kõnede referaadid... Püüan aimata sündmuste käiku kodumaal, kodurahva tundmuseid, vaimustusi ja lootuseid – väiklasi, nagu mu kodumaagi väike on, aga siiski omaseid, rohkem reaalsena tunduvaid.

Aga abita tunnen end aeglase postikorralduse käes. Tean, et veel päivi ja nädalaidki ootama pean, kuni igatsetuid teateid saan.

Ja kui kord, siis olen ise juba niivõrd jahtunud, et ainult pettumust tunnen esimese, naiivse vaimustuse avaldusi lugedes...

д. Сестрятинъ, 11.III.1917.

Revolutsioon ja selle järelkaja kodumaal

(“Postimehe” lugeja ääremärkused.)

Veneriigi sisemine elu on põhjani muutunud ja muutumas. Isegi siin eelliinil, kus selle teadmine mõnede arust nii kahjulikult distsipliini peale võiks mõjuda, teavad seda kõik ja osalt ka tunnevad. Vahekord soldati ja ohvitseri vahel on uute aluste ja põhjasmõtete peal kujunemas.

Ühel hoobil kõike muuta ei suuda ükski võim, ükski revolutsioon. Mis aastate jooksul veresse ja kontidesse kasvatatud, ei muutu ühe päevaga. Olgu see välispidises läbikäimise vormis, sõnade “teie ausus”, “teie üliausus” j.n.e. ütlemites ohvitserile, ehk “sina” ütlemites soldatile. Või olgu see sisemises enese isiklise väärtuse tundmises ja seltsimeeste, kui ka ülemate ja alamate isiku nende väärilises austamises. Läheb aastaid tarvis, enne kui ühede rinnust aegade jooksul kogutud kibedus, ja teiste südamest sisse kasvanud kõrkus kustuvad. Esimene tõuge selleks on antud.

Minu huvi pöörab kodumaa peale. Ka sääl on kibedus ja kõrkus, vihkamine ja põlgamine rahvaste ja rahvaklasside vahekorras.

Mis mõistetakse sääl isiku vabaduse ja kodaniku õiguste all? Mida tehakse tuleviku kindlustamiseks, kudas saadakse aru oleviku ülesannetest?

Ma ootan sõnumeid kodumaalt...

Ilmuvad “Postimehed” veebruari viimastest päevadest, esimesest märtsist, teisest märtsist – ei midagi. Ainult lühidad teated, et Petrogradi lehti pole tulnud. Ja suured, veerupikkused, valged augud...

Alles 12^{mal} märtsil saan Pärnu “Postimehe” 3^{dast} märtsist, milles Nikolai II ja Mihail Aleksandrovitsi manifestid aset leidnud. Rohkem aga mitte sõnagi. Nähtavasti on Pärnu mehed tummad ja nõutud. Jään järgmisi lehti ootama.

16^{mal} märtsil saan “Postimehed” nr.nr. 51, 52 (Tartu osa 3^{dast} ja 4^{dast}, Pärnu osa 6^{dast} ja 7^{dast} märtsist.) Hääd tundmust needki ei too. Pärnu mehed on veel kolm päeva maganud ja alles 6^{dal} märtsil, nähes et juba politsei käest sõjariistu korjatakse, silmi hõeruma hakanud (Muidugi leidsid nad selleks ajaks juba Moskva ja Petrogradi Vene lehtedest julgust ja juhtnõorisid kätte visatud vabaduse tarvitamiseks.) Targu nad siiski peale hakkavad, üksmeelt sakstega alalhoida püüdes, millest linnavolikogu koosolek tunnistust annab, kus “Postimehe” sõnade järele “Otsustadi kohalikus ajalehes “Postimees” linnavolikogu nimel üleskutse avaldada, et kodanikud ikka rahu ja korda peaks. “ Sellega arvatakse siis ka kõik korras olema. Miilitsa asutamisega pole ruttu – las’ sõjavägi pidada korda, mis sest, et vaestel soldatitel ülearused teenistusekorrad kanda!

Tartlased on vähe elavamad olnud. Juba 3^{dal} märtsil on “Eesti Ühiskondliste korralduste ja seltside asemikud” koos olnud ja edaspidiseks tegevuseks esimesed juhtnõõrid üles säädnud. Kuid tagasihoidlikult ja ettevatlikult toimetakse siingi. Kirjutuses – “Otsustav silmapilk Venemaa riiklise uuenduse liikumises” 4^{dast} märtsist – ei usalda (Tõnisso)-n veel ainuvalitsuse mõistest kaugemale minna. Targu kirjutab ta: “keiser Nikolai II aujärjelt astumine” mitte “heitmine” ja seletab: “Täies rahu on ajaloolik samm sündinud.” Just vana korra süsteem – rahvahulkasid rahustada püüda teadmatusega. Omast kohast tagasihoidlik on ka Petrogradi agenturi teadete väljavaliik. Nr. 52^{ses} seisab Kerenski kõne soldatitele ja kodanikudele. Tema pisut ennem peetud kõnet soldatite ja tööliste nõukogus ei arvata aga tarviliseks avaldada. Võib olla seepärast, et ta väga selgesti Petrogradis asuvat revolutsiooni vaimu ja tööliste nõukogu mõju ajutise täidesaatva komitee peale, avaldab. Siin on selle kõne sisu vabalt tõlgitud:

Petrograd, 2. Läbirääkimistele, ajutise valitsuse organiseerimise üle, tööliste saadikute nõukogus, ilmus kohtuminister Kerenski, palus erakorraliseks seletuseks sõna, astus laua peale ja kõneles:

“Seltsimehed! Ma pean teile ülitähtsa teate andma. Seltsimehed, kas usaldate mind? (Hüüded: usaldame, usaldame!). Praegu sündis ajutine valitsus, milles mina kohtuministri koha vastu võtsin. (Tormilised kiiduavaldused, hüüded: “Bravo!”). Seltsimehed, ma pidin vastuse andma viie minuti jooksul, seepärast polnud mul võimalik teie nõusolemist küsida, enne ajutise valitsuse kokkusäädesse astumist. Seltsimehed, minu kätes olid vana võimu esitajad, ma ei tahtnud neid omast käest välja lasta. (“Tormilised kiiduavaldused. Hüüded: “Õieti!”). Mina võtsin ettepaneku vastu ja astusin ajutise valitsuse kokkusäädesse kohtuministrina. (Uus hoog kiiduavaldusi.). Viibimata, pärast ministri kohale astumist käskisin ma kõiki poliitikalisi süüdlasi lahti laska ja iseäralise austusega Siberist siia läkitada seltsimehi -deputatisid sotsialdemokratia fraktsiooni liikmeid neljandast duumast ja deputatisid teisest duumast. (Tormilised, ühtelugu kasvavad kiiduavaldused.) Vabastakse kõik poliitilised vangid, isegi terroristid. Mina võtsin ministri koha vastu kuni asutava kogu kokku kutsumiseni, kes rahva tahtmise avaldajana tulevase riigikorra kindlaks peab määrama. (Tormilised kiiduavaldused.) Selle silmapilguni saab kindlustatud täieline vabadus kihutustöö tegemiseks tulevase riigikorra vormide hääks, mille hulgas ka vabariik ei puudu. (Tormilised kiiduavaldused.) Seepärast, seltsimehed, et ma ministri kohused vastu võtsin enne kui teie poolt selleks volituse sain, panen presidendi abi ameti tööliste nõukogus maha. Kuid elu ilma rahvata on minule mõtteta ja ma olen valmis seda ametit uuesti teie poolt vastu võtma, kui te’ seda tarvilikuks peate. (Hüüded: “palume, palume!”).

Seltsimehed, ajutise valitsuse liikmena jäin ma selleks, kes ennegi olin – republikaanlaseks. (Tormilised kiiduavaldused.) Omas tegevuses pean ma rahva tahtmise peale toetama, pean selles vägevat tuge leidma. Kas võite mind uskuda, naga iseennast? (Tormilised auavaldused, hüüded: “usume, usume!”). Seltsimehed, ilma rahvata ei suuda ma elada, sel silmapilgul, kui te minu üle kahtlema lööte tapke mind ära! (Uus hoog auavaldusi.) Mina teatasin ajutise valitsusele, et tunnen end demokraatia esitajana, et ajutine valitsus iseäranis rehkendama peab nende arvamistega, mida ma kaitsta tahan, kui selle rahvaasemik, kelle vaevaga vana valitsus ära heideti. (Kiiduavaldused, hüüded: “Elagu kohtuminister!”).

Seltsimehed, aeg ei oota. Kutsun teid üles organiseerimisele ja korrapidamisele. Palun teid toetage meid, teie esitajaid, kes valmis oleme rahva kasude eest surema, rahvale kõike oma elu andma. Olen kindel, et teie minu üle kohut ei mõista ja mulle võimalikuks teete kuni asutava kogu kokkukutsumiseni täielikku vabadust kindlustada. (Kiiduavaldused.) Seltsimehed, lubage mind ajutise valitsuse juurde tagasi minna ja kuulutada, et tema kokkusäädesse astun teie nõusolemisel, kui teie esitaja. (Tormilised, ühtelugu kasvavad auavaldused, hüüded: “Elagu Kerenski!”).

Kõik tõusevad oma kohtadelt, võtavad Kerenski käte peale ja viivad üleüldise tööliste nõukogu saalist täidesaatva komitee kobinetti. (P.A.)

18^{mal} märtsil saadud "Postimehed" N^o.N°. 53, 54 ei jutusta ka midagi tähtsat. Tartus on siiski üliõpilased ja ka töölised koosolekuid pidanud, kus juba avalikult vabariiki nõutud. Linnavalitsus magab.

Pärnlased püüavad ikkagi veel sakstega läbi ajada ja ei saa kudagi oma miilitsaga hakkama.

20^{mal} märtsil sain "Postim." N^o.N°. 55, 56. Ometi viimaks on Pärnlased unest üles ärganud. Rahvakoosolekul, 9^{mal} märtsil on täidesaatev komitee valitud, kes muuseas ka linnavalitsuse oma kontrolli alla võtnud. On kõnesid peetud, rongikäikusid toime pangud j.n.e.

Tartus on suur rahvakoosolek olnud, millel mitmed kõnelejad seisukorda mitmekülgsest selgitanud. Tõnissongi on asjast aru saanud ja avalikult vabriigi poolehoidjana ette astunud. Unisele linnavalitsusele on ninanips tehtud miilitsa asutamisega ilma linnaisade käest küsimata. Kuuldakse häälesid, mis uusi linnavalimisi nõuavad. Kisendakse linnavalitsusele "Kotti!" ja muud sellesarnast. Ükskõiksus hakkab kaduma.

Esimest korda räägitakse ka Tallinna sündmustest. Kirjeldus jääb pooleli.

22^{sel} märtsil sain ainult ühe numbriga "Postimeest" – N° 57. Iseäralikku uudist see ei too. Tallinna kirjal on lõpp. Jällegi on säääl, nagu viiendalgi aastal, kõik avalikud majad tuleroaks antud. Kohalik rahvas on aga sääligi nähtavasti õige tagasihoidlik olnud. Revolutsiooni on võõras element – soldatid – teinud ja osalt ka Tallinna töölised.

24^{dal} märtsil sain juba kodust, ema käest kirja – kirjutatud 14-mal. Lootused ja kartused on sellelgi sisuks. Võrreldakse ka rahva meeleolu nüüd ja 36 aasta eest: "... Mäletan veel selgesti 1. märtsi 1881. Kudas oli siis Eesti rahvas kurb ja leinas. Aleksander II oli omale rahva armastust jõudnud sütitada, niisama kui ta järeltulijad seda kustutada. Pole sugugi rahva süü, kui nad nüüd "tsaarrõhuja" maalt välja saadavad, nagu nad siis "tsaarvabastajat" taga leinasid."

"Postimehes" hakkavad kirjeldused "uue sääduse" tulemisest mitmetest kodumaa nurkadest ilmuma. Igal pool on enamvähem rahulik – tükati ka ükskõikne ja unine meeleolu valitsemas. Ainult Narvas ja Tallinnas, kui vabrikulinnades on ka karedamaid nõudmisi üles säetud. Ka kuritegevuse kasvamisest enne miilitsaväe asutamist teatakse mõnelt poolt rääkida.

Olgu siin mõned väljalõiked "Postimehest" ligi pandud, mis iseloomulisemaid sündmusi kirjeldavad :

1. Sõnumed "Pärnu väljaandest". Jakobist
  - a) Praosti 25 aastane ametijubileum vanas armas magushapus toonis.
  - b) Põllumeeste Seltsi koosolek 5^{dast} märtsist, mil uue valitsuse üle nähtavasti veel midagi ei teatud, või jälle ettevaatuse pärast vaigiti.
  - c) Rahvakoosoleku kirjeldus 12^{mast} märtsist. Sindist Manifestatsioon Sindi vabrikus – nähtavasti "ülemuse" poolt organiseeritud, kus küll osanikudel punased lindid rinna ees, aga mustad südamed rinna sees...
2. Sõnum Narvast. Miitingud sõjaväes ja tööliste seas.
3. Võru linn ja tema "kõrge ülemus" revolutsiooni päivil.
4. Eestlaste miiting Moskvas.
5. Lühemad sõnumed Tõrvast, Laiuse Jõgevast ja Urvaste – Antslast.
6. Vabaduse päevad Viljandis

Ülevaade.

Sõnumid Mustveest, Laiuselt, Pillistverest, Rõugest, Antslast, Ruhjast, Lihulast, Põlvast, Kodaverest, Võrust, Viru-Jakobist, Tormast j.n.e.

Lõpuks tuleb "Postimehele" veel ääremärkus teha keele pärast. Kõik, mis temast vene keelest tõlgitud, kannab tundemärkisid tõlkija keeleoskamatusest. Missugust keelt ta just ei oska – Vene või Eesti keelt – ei tihka kindlasti tõendada. Võib ka olla, et mitte kumbagi. Iseäranis "Pärnu väljaande" asjamees oskab huvitav olla. Hiljuti sai ta koguni sellega korda, et kasakad poolakateks tõlkis. (Vaata Postim. P.v.a. N° 58 riigivolikogu üleskutse 13^{maast} märtsist.)
д. Сестятин 6.IV.1917 г..

Tulevane kodumaa korraldus

Keskmisel kevadepühal sain Petrogradist venna poolt saadetud "Pealinna Teataja" N° 13 (735) 21^{sest} märtsist. Leht oli pooleks võetult kahes ümbrikus – mõlemad pooled sõjatsensori poolt läbi vaadatud, aga nähtavasti täie tervise juures.

Üleüldisema tähtsusega sisuks on kirjeldus eestlaste miitingust pealinnas, kus umbes 4000 inimest koos olnud. Siin, kodumaalt, kadakasaksuse ja orjameelsuse pesast kaugel olles on ka kodumaa tegelastel julgust olnud järele mõtelda: "Mida me õige nõuame." Ja välja ütelda: "... Venemaa föderativset Vabariiki ja osariiki Estoniat."

Selles sihis on juba esimene kivi paigale pandud – ajutise omavalitsuse korralduse eelnõu Ajutise Valitsusele kinnitamiseks sisse antud – ja selles sihis nõutakse ka tulevase "Eesti asutajakogu" kokkukutsumist. Selles sihis tahetakse kihutustööd teha Venemaa Asutajakogu saadikute valimiseks.

Peale selle veel mitmed sõnumed mitmesuguste liitude organiseerimise üle Petrogradi eestlaste keskel – omast kohast ka õige rõõmustavad, sest ainult üksmeeles ja korralduses peitub jõud, mis sundida võib meie nõudmisi maksvaks tunnistama.

Sestratin, 7. aprillil 1917.

Aeg ruttab. Vähe on inimesi, kes suudavad temaga pidada sammu. Ja kahevõrra vähe veel Venemaal. Seda tõendavad viimiste kuude sündmused.

Üle kahe kuu on möödas, kui viimati märkusid tegin neile lehtelle. Juba veerandaasta eest kahtlesin, kas oskavad venelased saadud vabadust loomulikult arendada – kas suudavad kinnigi pidada? Juba veerand aasta eest meil – Eestis – tõsteti üles nõudmine: Venemaa föderativne vabariik ja autononne Eesti!

Tõsteti üles, kuulutati välja ja – jäadi vaatama, mis saab, ootama, mis tuleb!?!

Näis olema õigustatud sarnane seisukoht meie rahvaarvu vähesuse läbi üleüldise riigi rahvaarvu kohta. Kuid tähelepanemata oli jäetud hariduse vahe meie ja Vene rahva suurte hulkade vahel. Meie, kes me' alalises läbikäimises olnud Lääne-Euroopa kulturiga, rehkendasime harimata massiga! Rahvaga, milles hulka arvates viie inimese kohta vaevalt üks kirjaoskaja, kuna meil kõrvalisemaski nurgas on viiest vähemalt neli, kes lugeda oskavad.

Tõsi on, et olime seni poliitiliselt allarõhutud, magama uinutatud, et kodumaa asjadeski meie üle valitses eestkostev, võerast rahvusest mõisniku seisus. Kuid kas oli Vene rahval oma, tihti niisama harimata, nagu nad isegi, ehk paremal juhtumisel poolharitud mõisniku seisusega parem lugu? Sugugi mitte! Igatahes rohkem aega kulub ärkamiseks orjameelsusest ja rumalusest neil, kui meil. Ja seda asja olu tuleb tarvitada täies ulatuses.

Vaja on toetada meie rahvajuhtisid, kes meie eest välja astuvad, vaja neile peale käia, et nad ei jääks tagasi vaatama, kas tullakse järele, vaja lükasta tagant, et nad rohkem nõuaks ja rohkem teeks!

Küllalt on meid uinutud – tarvis tõusta ja äratada teisi!

Kui kaugele olen ma ise jõudnud? Olen juba täiesti ärganud, või viibin veel poolunes?

Ei tea. Tean aga, et esimeste revolutsiooni päevade järele päris magama uinusin. Kautasin sihi, mille poole püüda, lootuse, et veel midagi saada on ja kõige lõpuks hakkasin veel kahtlema, kas sedagi, mis saadud on võimalik käes pidada.

Teadsin, et iga inimese abi tarvilik, kuid kahtlesin ise oma võimise juures. Puudus arusaamine silmapilgust, puudus ülevaade asja oludest.

Alles aega mööda, äritatult ümbruse lollusest ja arusaamatusest, hakkasin pisut virguma. Kuid puudub isik, kes täiesti ärataks, kes suudaks selgitada ülesandeid, oskaks juhatada õiget tegevust. Märkasn, et paljud seda sama minult ootavad. Kuid mis suudan, mis oskan mina?

Tahtmata pöörab silm kodumaa poole, otsides toetust. Ja suure osa omast “politika tarkusest” ammutan kodumaa ajakirjandusest, võrreldes Vene omaga.

Mida silman säääl?

Alguses väikest uinakut ka kodumaa tegelaste seas. Vaikust, “hädä olekut” ja rahuldust uue ajutise omavalitsuse sääduse üle. Vähe enam elevust sünnitavad juba valimised sellesama omavalitsuse asutustesse. Erakonnad on küll alles vähe arenenud, aga valimise võitlus käib esialgul “maaga” ja “maata” inimeste – s.o. talupidajate ja nende laste vahel.

Seisvasse vette visatud kivina tundub Tallinna töö- ja sold. saadikute nõukogu välja astumine maavalimiste tühjaks tunnistamise ja komissar Poska ametist tagandamise nõudega. Eestlaste enesetunne ärkab. Protestisid tuleb üle maa.

Seda nähes saavad põhja jalge alla ka meie rahvuslik-kodanlised ringkonnad. Jättes seljatoe otsimist Vene erakondade seast, kes vastaks nende kodanlisele ilmavaatele ja lubaks siiski autonoomiat, võtavad nad korruga, Ukraina demokratidest julgustatult, uue nõudmise üles – autonoomia enne Asutava Kogu kokku astumist. Läheb see soov neil täide, võivad nad üleriiklises Asutavas Kogus julgesti “Rahvavabaduse erakonnaga” ühes töötada.

Beresteczko, 18. juunil 1917.

Olgu siin näituseks mõni väljavõte “Postimehest”.

27^{mal} mail, kuuldes kubermangu komissari Poska tagandamisest Tallinna sold. ja töö- saadikute nõukogu poolt, kirjutab “Postimees”: “... Nõnda on siis Tallinnast üle öö teine Kroonlinn saanud. Jääme ootama, kuidas Ajutine Valitsus selle pääle vaatab.”

5^{dal} juunil aga, julgust saades sadadest protestidest, avaldab ta oma veergudel Viiburi eestlaste sooviavalduse Ajutise Valitsusele, et autonoomia saaks maksma pandud enne Asutava Kogu kokkutulemist. Ja “-n” kirjutab juhtkirja, milles ta Venemaa praeguse korralageduse

ähvardavaid tagajärgesid ette maalib ja ütleb lõpuks: "...Venemaa saatus otsustakse juba lähemal päivil ära, ilma et nüüdne põlv midagi teeks, et Venemaad, tema au ja puutumatus päästa.

Ja meie rahvas tahab niisama osavõtmata ootama jääda, kuni ühes Venemaa saatusega ühtlasi ka meie maa ja rahva tulevik ära otsustakse?"

7^{dal} juunil kirjeldab tundmata juhtkirjanik pealkirja all – "Tallinna vabariigi" lõpp – seda sama ülevenemaalist korralagedust, mille "laine Tallinnasse jõudes vastu kõrgeid rannakaldaid murdunud." Rõõmustab, et eestlased üles näidanud on poliitilist küpsust, oma õiguste eest südilt välja astudes ja saab julgust ütelda Viiburi eestlstel olevat sula õigus Asutavalt Kogult vähe loota. Kardab ainult, et Vene rahvas – habemikud lapsed, keda iga lõuamees ise tuule järele pöörda võib – ise poliitiliselt niivõrd väeti võib olla, et koduski korda jalale säetud ei saa, nii et ainuke lootus veel "tugeva rusika" peale jääks. Lõpetab järgmiste sõnadega: "...Rõhuv enamus eestlaste seas vaatab murega tulevikku, ja temal on see ilma pikema seletuseta selge, et tema tulevikku ainult kõige laialisem autonoomia kindlustada võib, sest oma saatust poliitiliste laste käest oodata, selleks oleme meie juba liiga palju Europa kulturiga läbi imbnud."

Tulevad ülemaalised kongressid Eestis, kus pea asjaks nähtavasti autonoomia küsimus on. Eesti sõjameeste kongress tuli juba 18^{mal} juunil kokku. Kahjuks pole veel sõnumeid selle üle, mida sääl lõpulikult otsuseks tehtud. Esimeste kongressi päevade kirjeldusest tundub, et tahetakse tegevust alata ühel joonel Ukrainlastega.

Aeg seks juba ammugi! Jõudu tööle!

Beresteczko, Volõnias, 29. juunil 1917.a.

Palju "kuraasikamad", kui meie "kodanlased," on nõnda nimetatud "Kiire" mehed, ehk – nagu nad ise endid nimetavad – sots. demokr. enamlased. Kahjuks on nad oma ülesastumistes väga räpakad ja näevad igas rahvuslises ettevõttes aina "kodanluse" tonti. Siin üks näitus "Eesti Sõjamehest" (väljalõige):

Toimetusele tulnud kiri.

W. A. "Eesti Sõjamehe" toimetus.

Kogemata kombel sain ühe teie lehe numbri ja lugesin läbi, ja teate mis ma leidsin, muud ei olnud kui wale ja pettus, nii et mull häbi on et ma Eestlane olen. Ma olin uhke oma Eestiwendade üle kes ühes Wenewäega meie kodumaad kaitsewad, aga nüid oleksin ennem juut ehk mustlane aga mitte Eestlane, kelle pojad endid kapitalistide orjaks on müinud ja ka meid tahawad müia. Teie nimetade neid kes õiguse eest väljas on "Kiire" meesteks, ütlen et mina ka üks olen, ka mina käisin mööda waldasi kihutuse tööd tegemas, et nad ärkaksid omast pimedusest ja raputaksid enesest endised rasked orja ahelad ja jätaksid kartuse mis neid seni on piinanud ja aru saaksid, mis praegune aeg nendelt nõuab ja ka neile pakub. Ka tegime kihutuse tööd Eesti polkude asutamise wastu. Eesti kodanlus kes meie waeste tööliste werd kül on imenud ja nüid tahab ka meie Eesti maad ka ära õgida, seks asutab Eesti polkusi, aga ei teadusta mis tulu meie sellest saame, ütlen et tulu sellest midagi ei tule. Kodanlus näeb et nende jõud raugeb ja selleks katsub Eesti poegasi wõrku meelita kel nõrk mälu on, ütlewad asutame polgud, jäete Eestimaa linnadesse seisma, sõja wäljale ei saadeta. Kas mõtleb kodanlus et Wene wägi ütleb, et nii pea kui Eestlased ise polkudesse lähewad, lähewad ka nemad oma maad kaitsma ja mis saab siis meist. Eestimaa komissari härra J. Poska ja

Koodi Jaan ehk Nuustaku Hertsok Jaan Ise ühes oma sabarakutega on polgude asutamise poolt, kuna meie töölised ütleme et mitte kopikud ei anna nende toetuseks, las maksavad need kes neid asutasid, meil neid polkusi tarwis ei ole. Meie ei tee wahet ühegi rahwuse wahel, waid elame nii kui töötasime, et saab walitsema Wabadus, Ükslus ja Wendlus, see on ka meie lippu kiri. Eesti polgu saadik Uba-Kiwi oli 28 mail Sintis ja ta waesekese käsi käis halwaste, sest et rahwas tema maha karjus. Mina olen ka Pärnu S. ja T. saadik nõukogus ja kui peaks seal Eesti polkude küsimus arutusele tulema, siis hääletame wälja, meil wereimejaid ei ole tarwis, las Nuustaku Hertzog oma sabarakutega toidab ja katab. Uba-Kiwi ütles et sõjawälja staapidest ka Eestlased tulnud on, kuid küsimus on, kes on staapides? Kõik kaupmeeste, kapitalistide ja rikka talupoegade, kelledel kõhud kui kanal pugu ees on, kui kõht kõwaste täis. Kuna tööliste omad ühes Wenelastega kaitsekraawides istuwad ja ei mõtlegi selle peale, sest nad on targemad, ja ei taha ka nemad enam kapitalisti orjaks hakkata nii kui nemad seni ajani olid. Meie töölised nõuame sõja lõppu aga mitte sõda kuni wõidurikka lõpuni, meie ei taha werd ja ei ole ka tahtnud, seda tahtis kodanlus ja ta ei ole weel kül saanud. Meie otsus on asutatud Eesti polkusi wiibimata tule liinile saata, aga mitte neid reserwi lõugama jätta, sõda wõidurikka lõpuni. Las kodanlaste sabarakud ka wõidelda wälise waenlase wastu, aga mitte tööliste wereimemiseks ja nahanülgimiseks Eesti jätta. Ütlen et need eesti polgu Eestlased ükski täit mõistust ei omanda, waid kõigil üks kruwi leppast on. Auustatud kodanlus minge ka korraks okopa-desse pange hall sinel selga ja wõtke raudne püss kätte, siis alles saate aru mis tähendas sõda aga niisi waeste tööliste poegi ära meelitamiseks ja nende werd imeda see on liig, ja jätke ka järele kisendamine nii kui Teie kõigist kõrist lõugate "Sõda wõidurikka lõppuni. Ärge mõtelge et meie S. ja T. saad. nõukogud tühjaks tunnistame ja Ajutist Walitsust hakkame uskuma, ei seda ei saa ettetulema. Suur kapitalist istub Ajutises Walitsuses enamuses ja mõnigad sotsialistid nende hääle jäeb hüidjaks hääleks kõrbe, nii kui endine Komissar Poska ja Nuustaku Hertsog Koodi jaan oma sabarakudega. Ütlen et nii pea kui saab, tahame meie S. ja T. nõukogu saadikud selleks sammusi astuda, et Ajutisesse Walitsusesse rohkem sotsialistisi saab ja suur kapitalistid, paronid ja vonnid hundi passiga minema saadetakse.

Kodanlus laula surma laulu, sest ka teiega teeme pea lõpu arwe, kes Teie ainult meid waeseid töölisi kurnate ja meie werd imete. Elagu töölised! Maha wõim kodanluselt ja kapitalistidelt!

Elagu tööliste leht "Kiir" ja kõik Kiire mehed, ka mina elan ja kui aga saan teen ikka kihutuse tööd Eesti polkude asutamise wastu. Elagu Eesti wennad kes istuwad ühes Wenelastega kaewikutes ja ei müi endid 30 hõbe sekeli eest kodanluse ja kapitalistide orjaks.

Долой буржуазия!
 Ауупакликүт
 Naistöoline.

W. S. D. T. P. liige

P. S. Olge head kui soowite selle kirja peale wastust anda siis palun tööliste lehtes K i i r e s wastata, sest see on ainukene leht mis mina loen. Ja kui Teil ehk piinlik Kiirresse on saata, siis wõib ka Postimehes wastata sest ma otsin siis sealt, niipalju saan ikka teiste käest.

Palun ka Eesti polgu sõjameestele kirja lugeda anda.

Seesama.

T o i m. p o o l t. Anname eelpool toodud kirjale kui lõbusale westeloole ruumi, ilma et me omalt poolt tema juures kõigewähemutki parandust teeksime. Kirja autor soovib küll vastust, kuid me jätame selle meelega andmata. Sest seda peaks kirja iseloomule wastawas toonis tegema ja see oleks kahekordne nali. Kuid head asja olgu ikka natuke. Eesti polgu soldatitele, keda kiri “kurjalt” puudutab, soovitaksime teda mitte magamaminemise eel lugeda.

Eelmine kiri andis “mede poistele” rikkalikku materjali kõigi “Kiire” meeste ja iseäranis kodumaa soldatisõbraliste naisterahvaste kohta pilkavaks naljatamiseks, mille järelalusena “Postimehe” ja “Eesti Sõjamehe” toimetustele avaldamiseks järgmise sisuga vastuse saatsime:

Austatud “Postimees”!

Palume meie pisikse kirjale oma veergudel natuke ruumi lubada, sest “Kiire” naene, kellele vastata tahame, kinnitab, et ta “Eesti Sõjameest” ei lugevat – ainult “Kiirt” ja ... “Postimeest”. (Huvitav kombinatsioon, eks ole?!)

Vastikult lõhnava naljana tõi meile “Eesti Sõjamees” N° 6 ühe Pärnu daami hädahüüde ja protesti Eesti soldatite kodumaale koondamise vastu. Sest “... niipea kui eestlased ise polkudesse lähevad, lähevad ka venelased oma maad kaitsma ja mis saab siis meist” – s.o. vist daamidest, kes oskavad lugu pidada kuumaverelistest venelastest.

Tont teab kudas need venelased meie naistele nii südamesse on läinud? Kodus käinud seltsimehed jutustavad: isegi kõige metsatagusemais nurkades leiduvat tüdrukute pääpatjade alt aina Vene keele õpetusi, kuna enne sääl asusid kirjavigadest kubisevad käsikirjalised “laulikud”, ehk mõni noorerahvale tarvilik “arstiteadusline” raamat. Ja kuna muiste mõned tüdrukud ehale tulnud poistest ainult neid tuppa lasknud, kellel valge krae kaelas, võetavat nüüd jälle ainult neid vastu, kes Vene keeles sisselaskmist nõudvat.

Ja häda sulle, kui kogemata märku annad, et oled eestlane – luuavarrega virutakse välja...

Millega põhjendada sarnast saladuslist meelemuutust?

Kurjad keeled tõendavad: keegi Tallinna tüdruk olevat seletanud eestlane suutvat öö jooksul ainult üks ehk kaks korda “armastada”, venelane aga kas või kõik see aeg.

Võib kõik olla.

Eks Grischka Rasputin oma üleilmlise rekordiga olnud ju ka venelane?!

Tõesti vähe kodanikulist julgust omandab meie Pärnu – või Sindi vabriku – suguõde. Miks ta kardab tunnistada, et tal tõepoolest ainult kahju oleks armsaks läinud vene soldatitest lahkuda ja hakkab söimama meid vaeseid hallivatimehi kapitalistideks, tööraha vereimejateks ja nahanülgijateks?

Miks tahab tema, kes tõendab “meie ei taha verd”, just Eesti polkusi “viibimata tuleliinile” kihutada?

Näib nagu oleks kõik tema politika tarkus, vabaduse ja üheõigusluse mõistedki ainult Pärnus “reservis lõugavate” vene soldatite käest ammutatud. Ega ta muidu juutisid ja mustlasi nii halvaks ei peaks – peaaegu niisama halvaks, kui eestlasi.

Ärgu ta nii väga lobisegu sõjakoledustet, “окона’dest”, hallist sinelist ja raudsest püssist, millest ta ainult venelaste jutu järele rääki teab. Meie

oleme näinud venelasi, kes – kuna meil oli leiba hobustele sööta – jutustasid kodus naistele nädalipikkustest nälgimistest ja sellest, kudas nad kuiva jahu söönud, et suu tolmas, pääle rüübates külma vett...

Olgu ta julge, et “Eesti vennad, kes veel istuvad kaevikuis”, ei müü endid orjaks, ei 30, ega suuremagi summa “hõbeseeklite” eest – ei kapitalistidele ega kellegile muule. Küll aga saavad nad töötama ühinemiseks oma väeosadesse, omale maale, ehk selle lähikonda. Ja viivad läbi oma tahtmise!

Kes aga tõesti harjunud on end müüma – ei mitte hõbeseeklite, vaid paberiste “kreditka’de” eest, neile soovitme selleks ajaks juba kuskile kaugemale, näituseks Peipsi taha kolida, kus neid vääriliselt hinnata osatakse.

Gluchovi polgus teenivate eestlaste – Pärnu poiste – endiste Waldhofi tööliste, talusulaste, mõisamoonakate ja ka mõne perepoja nimel

Jaan Jaakson

Tuleliinil, 29. juunil 1917 a.

Huvitav on praegu kodumaalt kaugel olles kodumaa poliitilise elu kujunemist tähele panna. Kuid mitte ainult huvitav, vaid ühtlasi ka vihastav.

Kuud on juba mööda läinud “vabaduse” tulekust, aga selgroogu pole omale ei meie kodanlased, ega meie tööliste klass suutnud kasvatada. Ühed püüavad kotidega “Kiire” mehi, mis tõesti palju hõlpsam võitlusabinõu on, kui rahvahulkasid arusaamisele organiseerida, teised jälle kurdavad, et Ajutine Valitsus väga palju kapitalistisid ministrite kohtadel istub ja lubavad ihust-hingest töötada, et kõik võim ikka puhtalt sotsialistide kätte läheks.

Kodus aga lasevad nad oma väiksed kodukasvanud bürokradid rahuga enese turjal istuda. Veel enam: nad austavadki neid, nagu tõsiseid revolutsionära, kui ammuaegseid “rahvakasude” kaitsjaid. Kõik näevad seda ja saavad sest aru, aga ainult mõni üksik katsub arglikult protesteerida, tagajärel rõõmustades, kui tema protest pisutki toetajaid leidnud.

Sääl on näituseks Torilastel nende Ollino. Mees, kelle tegevust ja meelsust mitte ainult Tori, vaid ka naabrikihelkonnad tunnevad. Kihelkonna “koolihärra”, kelle õpilasi kihelkonnas sadasid. Kõik need endised õpilased tunnevad ja mäletavad teda ja tema bürokratist korda väga hästi, aga nähtavasti tunnevad nad endid tema ees nagu ennegi rumala koolipoisina, kellel sõrmeliigutusest küllalt oli, et alandlikult “kella alla” seisma komberdada.

Tõsist hädameelt tundsin ma lugedes “Postimehes” N° 130 kellegi –m. kirjutust torilaste kõikvägeva “koolihärra” kohta. Hääd meelt torilaste pärast, kes viimaks ometigi oma ebajumala kohta avalikult tõtt julgevad ütelda.

Kuid rõõm oli varane. Juba “Postimehes” N° 136 rõõmustab keegi W. pealkirja all – Tori asjad paranemas – et Tori “kindlust” juba hääde tagajärgedega piiratavat. Rõõmustamise põhjuseks on see, et Toris koosolek olnud, kus kõneleja “erapooletult kohalikka asju hinnanud” ilma et keegi teda maha karjunud oleks... Tõesti, kui me’ juba siis rõõmustame, kui meid lubatakse segamata tõtt rääkida, seda praegu, 4 kuud pärast isevalitsuse kukutamist “eduks” nimetada küll ei saa. Vaesed torilased lasevad enesele küll väljast tulnud kõnelejaid vahetevahel ka tõtt suu sisse ütelda ja tunnevad kodanikulist hädad meelt, et neil julgust olnud seda

kuulata, nad lasevad mõnikord mõnda kaugemalt meest oma isevalitseja üle ka ajalehes kirjutada, rõõmustades, et “see nüüd matsu sai”, aga igaks juhtumiseks teevad omale näu ette, nagu ei puutuks kõik see kupatus sugugi neisse.

Ja see ei ole mitte “edu”!

-aa-

Tegevas sõjaväes, 4 juulil 1917 a.

Tõesti, liig pikaldane on postitalitus meie ja koduma vahel. Kiri, mille 29^{mal} juunil ära saatsin vastuseks “E. Sõjamehes” ilmunud “Kiire” eide kirja peale, oli alles “P. Postimehes” 12^{mast} augustist ära trükitud ja jõudis see leht meile kätte 23^{dal} augustil. Kirja on toimetus pisut kärpinud välja jättes jämedusi ja kartes ütelda Vene soldatite kohta seda sama, mis enne oli öeldud Eesti soldatite kohta (“Reservis lõugamine”).

Siin ta on:

Toimetusele tulnud kiri

Austatud “Postimees”!

Palume meie pisukesele kirjale oma weergudel natuke ruumi lubada, sest “Kiire” naene, kellele wastata tahame, kinnitab, et ta “Eesti Sõjameest” ei lugevat – ainult “Kiirt” ja ... “Postimeest”. (Huwitaw kombinatsioon, eks ole?!)

Wastikult lõhnawa naljana tõi meile “Eesti Sõjamees” nr. 6 ühe Pärnu daami hädahüüde ja protesti Eesti soldatite kodumaale koondamise vastu. Sest “.. . nii pea kui eestlased ise polkudesse lähewad, lähewad ka wenelased oma maad kaitsma ja mis saab siis meist” – s.o. wist daamidest, kes oskawad lugu pidada kuumawerelistest wenelastest.

Tont teab kudas need wenelased meie naistele nii südamesse on läinud? Kodus käinud seltsimehed jutustawad: isegi kõige metsatagusemais nurkades leiduwat tüdrukute pää patjade alt aina Wenekeele õperaamatuid, kuna enne sääl asusid kirjawigadest kubisewad käsikirjalised “laulikud”, ehk mõni noorele rahwale tarwilik “arstiteadusline” raamat. Ja kuna muiste mõned tüdrukud ehale tulnud poistest ainult neid tупpa lasknud, kellel walge krae kaelas, wõetawat nüüd jälle ainult neid vastu, kes Wene keeles sisselaskmist nõudwat.

Wõib kõik olla.

Eks Grischka Rasputin oma üleilmlise rekordiga olnud ju ka wenelane?!

Tõesti, wähe kodanikulist julgust omandab meie Pärnu – või Sindi wabriku – suguõde. Miks ta kardab tunnistada, et tal tõepoolest ainult kahju oleks armsaks läinud wene soldatitest lahkuda ja hakkab söimama meid weseid halliwati mehi kapitalistideks, töörahwa wereimejateks ja naha nälgiivateks?

Miks tahab tema, kes tõendab “meie ei taha werd”, just Eesti polkusiid “wiibimata tuleliinile” kihutada?

Näib, nagu oleks kõik tema politika tarkus, wabaduse ja ühe õigusluse mõistedki ainult Pärnus “reserwis” kõnelolewate („reservis lõugavate”) wene soldatite käest ammutatud. Ega ta muidu juutisid ja mustlasi nii halwaks ei peaks – peaaegu niisama halwaks, kui eestlasi.

Ärgu ta nii wäga lobisegu sõjakoledustest, “okona’dest”, hallist sinelist ja raudsest püssist, millest ta ainult wenelaste jutu järele rääkida teab. Meie oleme näinud wenelasi, kes – kuna meil leiba oli hobustele sööta – jutustasid kodus naistele nädalapikkustest nälgimistest ja sellest, kudas nad kuiwa jahu söönud, et suu tolmab, pääle rüübates külma wett...

Olgu ta julge, et “Eesti wennad, kes veel istuvad kaewikuis”, ei müü endid orjaks, ei 30, ega suuremgi summa “hõbeseeklite” eest – ei kapitalistidele ega kellegile muule. Küll aga saavad nad töötama ühinemiseks oma wäeosadesse, omale maale, ehk selle lähikonda. Ja wiiwad läbi oma tahtmise!

Kes aga tõesti harjunud on end müüma – ei mitte hõbeseeklite, waid paberiste “kreditka’de” eest, neile soowitame selleks ajaks juba kuskile kaugemale, näituseks Peipsi taha kolida, kus neid wääriliselt hinnata osatakse.

Gluchowi polgus teeniwate eestlaste – Pärnu poiste – endiste Waldhofi tööliste, talu sulaste, mõisa moonakaate ja ka mõne perepoja nimel
Jaan Jaakson

Tuleliinil, 29. juunil 1917.a.

Действ. арм. 6 той драг. Глуховский полк. Янь Яксонъ.

Kui ma ajalehes ilmunud kirja peale ajalehes vastasin, ei mõistnud mõteldagi, et selle tagajärjeks oleks kellegiga kirjavahetus. Oma täie nime kirjutasin alla, et mitte põhjust anda mind süüdistada nurga tagant võitlemises. Adressi lisasin ainult toimetuse tarvis juure. Toimetus aga avaldas ka aadressi. Ja saades ühes tähendatud ”Postimehe” numbriga kohe käputäit kirju – hiljem tuli veel tublisti lisa – neidude poolt, kes vastuvaidlemiseks vähematki himu ei avaldanud, waid aina tunnistama tõttasid oma “lojaalsust” kõne all olewas asjas, kinnitama nõusolemist minu kirjaga, leidsin, et oma kirjaga ainult sedasama olin kätte saanud, mis teised kuulutusega: “... soovin neiudega kirjavahetust j.n.e.”

Lootus omalt vastaselt – “Kiire” eidelt – vastust saada, kustus ka varsti, kuuldes kutsumata kirjasaatjatelt, et ma võrdlemisi hästi märki olevat tabanud, niihästi tema meelsust, kui ka elukohta oletades.

Vaene Sindi daam! Kui ta vaenehing teaks, kui palju tema kohta frondil viibivate eestlaste seas halba nalja on tehtud, – soldatitele omase otsekohesuse ja jämedusega – kui ta teaks, palju ta oma kirjaga just kallile “Kiirele” kahju on teinud, tõepoolest, ta neaks seda päeva, mil ta kiri “E. Sõjamehes” ilmus.

Minu kiri oli otsekohene väljendus omavahelistest naljadest, võimalikult viisakasse vormi säetud, aga siiski leidis “E. Sõjamees” ta avaldamiseks liig rasvase olema ja “P. Postimees” avaldas kärbitult

Mis sundis mind teda kirjutama?

On kahte tõugu inimesi kodumaal, kellega meie, liinil viibivad vanad soldatid, kellest paljud juba 6-7 aastat kodumaalt ära, alaliselt viha peame. Mõlemad on sõja ajal siginenud. Ühed: pimeduse liblikad – naised, kes armu näljas sõbrustuvad Peipsi tagant tulnud hallisineli meestega; teised: öökullid – mehed, kes elavad kodus muretalt raha teenides, koorides kaaskodanikka, kõrvale hoidnult teenistuse eest jämedate säärtega, paistetanud põlvedega...

Kahekordse igatsusega ootame tundi, mil siit pääseksime nendega lõpuarveid tegema. Kahekordse igatsusega ootame rahu.

Kuid me ootame rahu üleilmist, et võiksime teha mõõgad vikatiteks, ja teame, et üksikute sõja vastu välja astumine ainult veel hirksamat sõda – kodusõda – võib elule kutsuda. Pääsemist sõjast ja sõdadest üleüldse ootame rahvahulkde organiseerimisest, nende paenutamist enamuse distsipliini, mitte üksikute isevalitsejate kepi-distsipliini, alla. Meie teame, et sõja alustajaks oli kodanlus. Aga meie teame ka, et meie ilma kodanluse abita teda praegu lõpetada ei suuda, enne peame ise kodanluse ära

võitma. Meie jõuks selles võitluses on ühendus. Meie sisemisteks vaenlaseks selles võitluses on kõik, kes sünnitavad lõhesid üleüldisesse töörahva frondisse üksikute iseseisvate, üleüldise võitluse käiguga ühte viimata välja astumistega, omavahelise arusaamatuse ja tüli külvamisega – ühe sõnaga: töörahva väe ühenduse, sisemise distsipliini rikkumisega.

Niisugusteks sisemisteks vaenlasteks on meil Eestis üks osa sotsialista – enamlased – kes endid koondanud “Kiire” ümber. Selle asemel, et ühendada rahva töötavaid liikmeid, kes eestlaste seas rõhuvas enamuses, lahutavad nad neid. Selle asemel, et ühendada Eesti tööliste klassi kõige tugevamat, arusaajamat osa – Eesti soldatisi – iseseisvatesse väeosadesse, kus võimalik oleks nende silmaringi ajakohaselt selgitada, neid teadlikudeks sotsialistideks kasvatada, püüavad nad neid vägisi pidada pimeduses, püüavad neid hoida laiali pillatult harimata Vene talurahva seas, kes aru saab vabadusest ainult kui piiramata omavoli tarvitamisest, kujutab enesele ette sotsialistlik korda, kui korda, kus kõik on nagu praegused kapitalistid, elavad ilma tööta ja vaevata, mingisuguse ime läbi ainult “õhust ja armastusest”

Ja hambaid kiristama sunnib nähtus, et ka meie senised vaenlased – naised, kes seni kõige rohkem kapitalistide näruste krosside küljes rippunud ja “jämeda jalgega” mehed, kes paremaks arvasid vigaste santidena ühiskonna toita jääda, kui välja astuda sellesama ühiskonna eest – et ka need senised vaenlased meie uue vaenlasega ühendust on sobinud, tema lipu alla üle läinud, et vabaduse võitluse katte all uuristada just revolutsioonilise töörahva jalgealust.

Niisugused mõtted keerlesid peas kirjutades vastust “Kiire” eide kirjale. Need olid tõukejõuks, mis äritasid välja ütleva jämedusi ja teravusi teatava kihi naisterahvaste vastu. Sääljuures lootsin, et see, kes neid välja kutsunud, suudab vastu vaielda, julgeb mulle selgeks teha, et tema mitte sarnaste liiki ei kuulu. Seda pole sündinud, mis kinnitab mu oletuste tõsidust.

Ei muuda asja ka see, et terve tosin naise, kes mulle vastanud, ihust-hingest tõendavad: nemad ei olevat mitte niisuguste hulgast. Sääljuures peavad nad ometi tunnistama, et suurem hulk pole nende sarnased ja paljud toovad isegi näitusi just minu sõnade tõenduseks.

Ainult üks vastaja julgeb vastu vaielda tõendades, et tervest Torist ja Sindist kokku vaevalt 2-3 naisterahvast leidub, kelle kohta minu märkused käiks. Aga seegi kirjutab ilma nimeta, nagu kartes, et talle keegi vastupidist võiks tõendada.

Teslugov, 23-31 aug. 1917.a.

Väljalõige ajalehest Eesti Sõjamees nr. 31:

Lätlased tantsivad

See on alles tants, mida meil Walgas juba kaks nädalt tantsitakse. Ei ole pea ühtegi päewa, kus Läti seltsi saalis “leelu kontsertu” ja veel leelumat tantsu ei oleks. Warase hommikuni mürtsub sääl Läti “küttide” muusikakoor ja higist nõretaja waba noorus uhab tantsu... Kui waenlase wäed Kuramaa wiljawäljasid tallasid ja kannataja rahwas sõjapõgenejatena oma kallid kohti maha jättes meie kodumaad ja Wenemaad mööda laiali walgus, siis nuteti, nuteti walusasti. Pühalikult ja sügawast südame põhjast tõotati siis tagasi wõita oma maad, seda maad, mida higi ja waewaga oli haritud ja mida nii wäga armastati, sest ta oli ju kodumaa.

Asutati oma bataljonid, kes tule ja mõõgaga pidid kätte tasuma waenlasele.

Õitsew, terve ning tugew noorus astus rinnaga waenlase wastu, kaitstes maad, mida weel kaitsta wõis ja suri, suri auga oma armastatud kodumaa eest.

Walati kibedaid pisaraid. Rahwas oli sügawas leinas oma paremate poegade, oma tulewiku lootuse pärast; ta oli ühtlasi ka uhke, et tal pojad on, kes surma minna mõistawad – kangelastena...

See oli wanal Wenemaal.

Nüüd aga, kus wõimsad wabaduse-laened üle maa weerewad ja eneste alla matawad wiimased ülekohtuse riigikorra jätised, kus wanadel waremotel uut elu rajatakse, nüüd tantsiwad lätlased.

Mõnisada wersta Walgast eemal mürisewad waenlase suurtükid ähwardades meie maad ja wabadust, säälab woolab weri ja surewad mehed suure Wenemaa au, wabaduse ja parema tulewiku nimel, siin aga tantsitakse waimustatut, wõib olla – sotsialismuse nimel ja auks...

Ei tea, kas on rahwal ka nüüd põhjust uhke olla nende pääle, kellel mehisust jätkub – tantsimiseks?

Wastaku ometi rahwas. –tt-

Kirjatükki – “Lätlased tantsiwad” – lugesin 1^{sel} septembril Volkovõje’s. Juba siis tegin otsuseks selle peale vastata ja mõlkus selle kava juba meeles, aga alles Radomõslis sain sellega hakkama. Siin “Eesti Sõjamehes” Nr. 31 ilmunud vastus:

Keda süüdistata

“Postimehes” nr. 189 esineb keegi -tt- kirjutisega – “Lätlased tantsiwad” – milles jutustatakse kudas Walgas Läti kütid ööd läbi aina tantsiwat “higist nõretades”.

See annab -tt-le põhjust mäletada Läti bataljoonide minewikku kudas nad asusid, kudas wõitlesid surres “auga oma armastatud kodumaa eest.” Kudas rahwas leinas oma paremate poegade pärast, aga ühtlasi uhke oli, et nad surra mõistsid – kangelastena.

Seda wanal Wenemaal. Nüüd aga pääsnult wana korra surwe alt, ajal, mil “uut elu rajatakse wanadele waremetele”, ajal, mil waenlane mõnesaja wersta taga “ähwardamas maad ja wabadust”, nüüd tantsiwad lätlased, tantsiwad “waimustatult, wõib olla – sotsialismi nimel ja auks...”

Ja kõlblise meelepahaga küsib -tt-: “Ei tea kas on rahwal ka nüüd põhjust uhke olla nende pääle, kellel mehisust jätkub – tantsimiseks? Wastaku oteti rahwas.”

Wastanud selle küsimuse pääle on wahepääl Läti polgud ise – wastanud tegudega. Nad on waenlase kõikpurustawa pääletungimise ajal elu ja werega kaitsnud oma maad ja meiegi maad – “sotsialismi nimel ja auks”. Nad on walitsuse-himulise kindrali äraandliku wälja astumise puhul, tundes oma kõlblist jõudu, täit korda alal hoides, täitnud oma otsekohest ülesannet, kindlustades wabadust oma maa ja rahwuse kasuks.

Ja Läti rahwal ei jää enam millegi pääle wastata. Selle asemel tuleb ta ja küsib meilt: “Kus on teie polgud, mil meie omad nurisemata kannawad koledaid kaotusi, kaitsewad teiegi maad ja alles kindlustamata wabadust?”

Teie jätate selle küsimuse wastamata, sõber -tt-, sest teil ei ole midagi wastata ja teie põiklewaid, kõrwalisi mõjusid süüdistawaid wabandusi ei hakka ta kuulamagi ülesäritatult teie süüdistuste läbi.

Mida wastate teie aga oma rahwale, kui see aru nõuab: “kelle nimel, kelle kasude kaitseks õhutate teie rahvuslist wihawaenu kahe naabri-rahwa wahele, kelle elu ja kasud tuhande sidemetega seotud, kelle lahutust ja omawahelist waenu ainult salakawalad rahwa ja wabaduse waenlased wõiwad püüda?”

Tõesti, selle asemel, et waenu külwata, peaksite armastust külwama. Teie peaksite mõtlema meie – Eesti sõjameeste – pääle kes me’ teenides ühesarnastes oludes tunneme üksmeelt Läti wendadega, kes me’ tunneme, et neist halwemad pole, aga siiski nende ees häbenema peame seni weel sõja häwitust maitsmata kodurahwa hoolimatuse pärast meie püüde wastu ise oma kodumaa kitseks ühineda. Teie peaksite mõtlema meie pääle, kes me’ kannatades neljandat aastat sõja-hädasid, olles kodumaalt kaugel, lahus sõpradest, sugulastest, tunneme piirita üksildust, tühjust ja meeleheitmist omas hinges. Kes me’ katsume igasugusel kättesaadawal wiisil vähemalt wälispidistki elujulgust alles hoida, teades, et weel kord kellegile tarvis läheme.

Kui teie usuksite, et ka soldat on mõtleja inimene, kui teie teaksite mis tema hing tunneb nähes iga sammu pääl, kuidas kõik kõrgeks kiidetud aated – ristiusu aadetest sotsialismini – purunewad kõike häwitawa wiha ja waenu käes, tarwitatult sõjariistaks iseenese wastu, tõesti, teie ei suudaks teda süüdistama minna, kui ta silmapilguks unustust otsib, – silmapilgukski rõõmus olla püüab kas wõi – tantsides.

Soldat annab teile oma elu ja were – on sest weel wähe, et temast eluta mehhanismi tahate teha, mis teeks ainult ette kirjutud liigutusi?

Asjata püüe. Te’ pole meie pääle kunagi mõtelnud. Teie pole kunagi küsinud, kas elame inimese ehk looma elu ja nüüd – tulete süüdistustega!

Jätke meid juba nüüdki rahule ja waadake parem kodumaal pisut ringi, ehk leiate säält neid, kes teie etteheiteid rohkem on ära teeninud.

Waadake järele, kes säält tantsiwad.

Kas teie silma ei puutu säält mehi, kes kunagi sõrme otsa pole liigutanud ei maa, ega wabaduse kaitseks? Kelle tulisem südame-soow on, et nii pea ei lõpeks see neetud waen inimeste wahel, mis lubab üksikutele kokku ajada teiste higist ja werest nõretawat warandust – hoolimata miljonitest, kes ihkawad rahu, tundes waesust ja nälga, tundes muret sõprade, sugulaste, poegade ja wendade pärast, kelle elu igal minutil hädaohus?

Waadake, kas te’ ei näe säält mehi, kelle jalad olid jämedad, käed kõwerad, kui neid siia, meie juure taheti saata? Mehi, keda santideks tunnistati isamaad kaitsma...

Kas tahate neid kõlblikuks tunnistada – tantsima?

-aa-

12.IX. 1917.

Lõuna-lääne wäerinnal.

“Postimehe” kirjasaatja -tt- oli arvatavasti baptistide Pärnu “misjonär” või jutlustaja H. Tuttar. Seepärast pole ka imestada, et ta tantsust püha wiha täis sai.

-aa-

Tartus, 11. märtsil 1954.

Juunikuust saadik olen üles märkinud ainult oma mõtteid, mis tärganud vaadeldes kodumaa poliitilist seisukorda, jättes sootumaks kirjeldamata

sündmusi ja meeleolu polgus. Katsun jutustada järgnevais ridades oma ja seltsimeest eestlaste elu ja tegevust.

Juba esimeste päevade sees pärast riigipööret jõudsimel "vana Jaagupiga" omavahel juttu ajades otsusele, et ka meie – eestlased – peame enesest mingit elumärki andma, midagi ette võtma. Aga mida just, ei teadnud isegi õieti.

Sel ajal oli minul käiv "Postimees" ainukene Eesti ajaleht polgus. Tellis siis Teiter omalegi veel "Sakala" ja "Tall. Teataja".

Läks paar kuud mööda. Lugesime lehtest – iseäranis "Tall. Teatajast" – et Eesti polkused asutatavat, et meie enamlased sellele vastu töötavat, et mitmel pool tegevas väes eestlased end organiseerivat j.n.e. Iseäranis lipnik Riisenbergi üleskutse oli tõukeks, et meiegi hakkasime tõsiselt ühinemise tarviduse peale mõtlema.

"Mede poisid" asusid tookord suures tühjas põhukuuris Ostrovi külas. Mede poole tulid mõnikord õhtuti ka mõned teised staabis teenivad eestlased. Enamasti alati niisugusel korral kaldus jutt ka käesoleva aja ja meie kodumaa tuleviku vaadete peale.

Kord niisugusel juhtumisi koosolekul 31-sel mail otsustasime üleüldist eestlaste koosolekut Eesti liidule alusepanemiseks kokku kutsuda. Jäeti minu hooleks sellekohane üleskutse kokku sääda, mis ma ka tegin ja mida igasse eskadroni ja komandosse saatsime. Ja juba neljapäeval, 8^{mal} juunil oli asutamise koosolek koos. Järgnevad esimene üleskutse ja koosoleku kirjeldus "Eesti Sõjamehest" Nr. 8.

"Võideldes muretseme omale õigused!"

Seda sotsialrevolutsionäride poolt ülessäetud juhtsõna tuleb silmas pidada kõigil parteidel, kõigil rahvaklassidel, kõigil rahvustel.

Seltsimehed, eestlased! Ainult võideldes saame teiste Venemaa rahvastega üheväärilised kodaniku õigused, oma rahvuslise enesemääramise õiguse, oma autonomia.

Pole meil loota suurrahvaste peale. Rääkimata sellest, kui palju nad meile ilma võitluseta anda tahaksid, jääb küsitavaks kui palju nad iseeselegi võita suudavad.

Seepärast – vaja valmistada võitlusele! Vaja end korraldada, vaja ühineda jõuks, millega rehkendada tuleb.

Kodumaal töötavad mitmesugused parteid, mitmesugused ühisused. Püüavad tõsta poliitilist arusaamist, selgitada valusamaid päevaküsimusi, valmistavad rahvast valimistele tulevaste Asutavasse Kogusse. Kodumaal tehakse tööd maa omavalitsuse uuendamiseks, püütakse tagandada vana valitsuse ajast pärit olevaid tagurlisi ametnikka, seejuures vastutöötamist leides kohal asuvate sõjaväe organisatsioonide, kui kohalistele oludele võera elemendi poolt.

Meie – Eesti soldatid – aga asume laiali pillatult kodumaalt kaugel, ilma mingisuguse omavahelise ühendusega ja laseme kodus võeraid oma heaks arvamise järele talitada. Meie püüded, kodumaa ranna kaitseks oma rahvuslisi polkused asutada, aeti nurja Tallinna soldatite ja tööliste saadikute nõukogu läbi, kus võerad rahvused enamuses. Ja meie peame rahulikult pealt vaatama kudas vene soldatid meie rahvusliste ettevõtete üle otsustavad üleskihutatult lätlaste poolt, kes neile tõendavad: eestlased tahtvat selleks oma polkused asutada, et "sakslastel kergem rahu teha oleks."

Seda ei tohi meie lubada!

Vaja on Eesti sõjamehi vähemalt seestpidigi ühendada – ühendada jõuks, millel tähtsust oleks. Vaja on organiseerida Ülevenemaaline Eesti sõjaväelaste Liit, mis koos seisaks väiksematest ühendustest üksikutes väeosades, suuremate keskkorraldustega korpuse, väe, ehk frondi kohta. Vaja on asutada oma ajaleht, mis meie seisukohta kodumaa ajakirjanduses kaitseks, vaja on muretseda, et Vene ajakirjandusesse meist rohkem tõega kokkukäivaid teateid pääseks. Vaja on ühineda, ühineda ja kõiki ühendada! Sest ainult ühenduses on jõud ja korralduses võim!

XII sõjaväe eestlased on juba isekeskes ühinenud. Riia väerinna eestlased on üleüldiseid kongressagi toime pannud. Siit ja säält tulevad teated osalistest ühinemistest.

Mida ootame meie?

31-sel mail oli osa polgu staabis asuvaid eestlasi koos, kes otsuseks tegid:

Juba lähemal päevil, kui polk reservi tuleb, üleüldist koosolekut kokku kutsuda Gluchovi polgu Eesti sõjaväelaste Liidu põhjuskirja kokku säädmiseks ja esialgseks tegevuseks alusjoonte määramiseks.

Selle otsusega, kui ka põhjustega. millest see otsus välja kasvanud, võimalikult pea kõiki polgus teenivaid eestlasi tutvustada.

Õigel ajal koosoleku koha ja aja üle täiendavaid teateid välja saata.

Nende otsuste täidesaatmine jäeti selleks valitud toimkonna hooleks.

“Eesti Sõjamees” N° 8:

Gluchowi 6-nda draguni polgu eestlased

olid 8. juunil koos “Eesti sõjameeste liitu” asutamas.

Seltsim. Jaakson kõneleb, et nüüd on aeg tööd teha. Esite peame omale selgeks tegema, mida meie tahame ja siis abinõusid otsima, kudas seda teha. Kõneleja rõhutab, et meie peame nõudma ühewäärilist kodaniku õigust. Jõudu ja tahtmist peab meil selleks jätkuma. Meid on küll vähe, aga meie pole üksi. 55% on Wenemaal, kes seni muulased on olnud. Siin on üks tee: ühineda ja veel kord – ühineda!

Seltsim. Tomson toetab oma kõnes sama mõtet ja lisab juurde, et rohkem on vaja selgitada meie seisukorda ja püüdeid Wene ajakirjanduses.

Eestseisusse waliti: esimeheks J. Teiter, abideks – A. Westmann ja M. Andreesen. Kirjatoimetajaks – J. Jaakson, abiks – A. Tomson. Kassahoidjaks – H. Põltsam, abiks – A. Muiso.

Tunnistati soovitavaks, et polgu komitees oleks eestlastel oma esitaja. Selle ettepanekuga tuleb pöörata polgu komitee poole.

Liidu liikmeteks võetakse kõik polgus asuvad eestlased ja ka need seltsimehed, kes mujal väeosades asuvad, aga vähesuse pärast oma liitu asutada ei jõua. Ka teiste rahwaste liikmeid võib vastu võtta, kui nad liidu püüetele kaasa tunnewad.

Liikmemaksuks määrati ühisel häälel üks rubla kuus. Põhjuskirja väljatötamine jäeti eestseisuse hooleks, milleks esialgselt järgmised juhtmõtted ära tähendati.

Liidu ülesanne on kaasa töötada kõigi Eesti sõjameeste organiseerimiseks ja ühendamiseks ühiseks jõuks, et neile võimalust anda tegelikult osa võtta kodumaa korraldusest, neid kasvatada poliitilises

arusaamises ja ette valmistada walimistele tulewasse asutawasse kogusse.

Lähemad ülesanded: 1) selgitada seltsimeestele tähtsamaid päewaküsimusi ja poliitilisi waateid.

2) Tõsta arusaamist waba kodaniku õigustest ja kohustest, kaswatada õiget poliitilist julgust ja iseseiswust.

3) Wõidelda kõigi Wenemaal elawate rahwaste üheõigusluse eest, arendada arusaamist ja salliwust kaaskodaniku sihtide ja waadete wastu, selgitada meie wahekorda Wene rahwaga, kõrwaldada arusaamatusi, mis tärganud eestlaste seas puuduliku riigikeele oskamise tagajärjel, tutwustada wenelasi meie olude ja püüetega õiges, moonutamata walguses.

4) Luua wõimalikult kindlat ühendust kodurahwaga kirjanduse, ajalehtede, seltside ja esitajate kaudu.

Otsustati wolitada kodumaale sõitwat seltsimeest Tomsoni Liidu nimel terwitama esimest Eesti polku, awaldama kodumaal asuwatele Eesti sõjameeste organisatsioonidele meie ühistunnet nendega.

Otsustati polgus loetawatele, erawiisil tellitud Eesti lehtedele Liidu kulul lisaks tellida esialgul kahes eksemplaris "Päewalehte" ja "Tallinna Teatajat". Asutamise toimkonna poolt waremini "Eesti Sõjamehele" saadetud tellimise raha 10 rbl. wõeti kulude alla wastu. Awaldati lootust, et suudame noort sõjameeste häälekandjat tarwilisele tähtsusele ja seisukoha kõrgusele tõsta, kõikide Eesti sõjameeste toetusel, ja otsustati edaspidi selleks otstarbeks peale tellimise hinna jõudu mööda weel iseäralist abiraha anda.

Räägiti ka ajakirjanikkude toetamisest, kes Wene lehtedele Eesti olusid selgitawaid teateid peaksid muretsema ja otsustati selleks kõike jõudu kokku wõtta. Sest andeksandmata hooletuseks meie poolt tuleb pidada, et Wenemaal meist palju vähem teatatakse ja kirjutatakse, kui näituseks lätlastest, leedulastest ja isegi armeenlastest.

Läbirääkimine kodumaa tegelastega nende küsimuste üle jäeti eestseisuse hooleks.

Lahkuti mitte just "ülendatud meeleolus", nagu harjunud oleme lugema kodumaa koosolekute kirjeldustest, aga täie tundmisega, et meiegi kohus on ajaga ligi elada ja lootusega, et meiegi abi üleüldisele asjale kasutaks ei jää.

-aa-

Järgmisel koosolekul Päske's, 22^{sel} juunil otsustati Eesti raamatukogu asutada ja jaanipäeval toime panna omawaheline lõunasöök kohwi, võileibade ja muu suhupistete ja keelekastega; õhtuks aga tantsupidu korraldada polgu muusika saatel. Koosolekul arutati ka s.-r.'de partei programmi.

Jaanipäeval, 24^{dal} juunil oli pidu, nagu ette kavatsetud kaskedega äraehitud mahajäetud, akendeta majas. Lõunasöögi aeg läks õige lõbusasti, aga õhtusest tantsust ei tulnud suurt välja, kuna kokkutulnud wenelastest kõik ruumid täis mattusid, mis tantsu peaaegu võimataks tegi. Puudusid ka Eesti neiud – buffetiski kauples punase peaga juudi preili...

Koosolekuid peeti veel: 8^{mal} juulil – peakoosolek, 25^{dal} juulil – eestseisuse koosolek, 5^{dal} augustil ja 15. septembril – peakoosolekud, millel mitmesuguseid vähem tähtsaid asju arutati.

Liidu veerandaasta tegevuse üle ilmus "Eesti Sõjamehes" N° 34 lühike kokkuvõte, mis siin alamal järgneb:

Gluhovi 6 dragunipolgus

(algus isa päevaraamatust)

oli enne sõda umbes 100 eestlast, kellest seni vaevalt 40 järele jäänud. Kuid seegi väike hulk püüab end organiseerida. Juba veerand aastat hingitseb polgus "Eesti sõjaväelaste liit", mis asutati lootuses, et peagi ühineda teiste samasuguste liitudega laialisemaks korpuse-, väe- ja väerinna-liitudeks.

Senni pole sellest lootusest veel midagi välja tulnud. Aga polgus asuvate eestlaste elus on liit siiski ühte ja teist korda saatnud, mille pääle tagasi vaadata maksab, tähepantes takistusi, mille all senine tegevus kannatanud. Põhjusmõtted, mille ümber veerand aasta eest ühineti, võiks kolme punkti jagada: 1) Ennast tutvustada poliitilise silmapilguga, edasi harida Eesti rahvuslase omapärasuse sihis; 2) Abiks olla kõigi sõjaväes teenivate eestlaste ühinemisele, jõuks, millega rehkendada võiks. (Edasi "E.S." trükitud teksti järgi:)

3) Välja astuda seltsimeeste, wenelaste, kõrwal ühewääriliste kaaskodanikkudena, selgitades ja kaitstes oma rahvuslasi huwisid.

Suurem osa liidu senisest tegewusest keerleb esimese punkti ümber. Püütakse laiendada oma silmaringi, mis wõimatu kitsaks jäänud aastate kestwusel. Et sidet luua kodumaa poliitilise eluga, sammu pidada kodurahwa waimlise edenemisega, telliti Eesti ajalehti, asutati raamatukogu.

Tellitud ajalehed hakkasid kätte jõudma alles kuu aega pärast tellimise ärasaatmist wananenud sisuga, täiesti hiljaks jäänud üleriiklises poliitikas, millega Wene lehed juba ammu tutvustanud.

Raamatute muretsemine wõttis kaks ja pool kuud aega. Ja küsimuse juures: mida tellida, tuli täielises pimeduses kobada. Meie kirjastajad tukuwad. Ei ole teada ühtegi tähtsamat raamatut, mis oleks wiimase poolaasta jooksul ilmunud. Ja tühisemaidki wist üsna wähe.

Meie raamatukauplejad magawad õiglase und. Harwa leidub kuskil ajalehes kuulutus ühe, kahe ammu wananenud raamatu kohta, millest muutunud oludes loodetakse lahti saada. Eesti raamatute nimekirja ei saa ühestki raamatukauplusest – raha eestki....

Ei oodata midagi kodumaalaste armust, nagu paljud saatuseosalised, otsustades nende haledate kirjade järele lehedes, millega wanu loetud ajalehti ja raamatuid mangutakse. Siin ei usu keegi, et praegusel ärilisel ajajärgul jumalamuidu midagi wäärtuslist saada wõiks. Peetakse asjastuks oodata teiste abi, loota kodumaalaste armu pääle. Tuntakse, et loota wõib ainult jõu pääle, mis peitub ühenduses, üksikult tähtsuseta Eesti sõjawäelaste organiseerimises.

See käib juba liidu tegewuskawa teise punkti alla.

Ühinemise mõttes on suudetud seni ainult omas polgus töötada. On muretsetud waralist jõudu liikmerahade näol, mida kolme kuu jooksul üle 200 rubla sisse tulnud. Sellest summast ongi tellitud raamatuid ja ajalehti. Wiimastest käib liidul: "Eesti Sõjamees" – 6 eks., "Päevaleht" – 5 eks., "Tall. Teataja" – 5 eks., "Postimees" – 5 eks. ja "Sakala" – 1 eks. Silmaspidades, liikmete wähest arwu – väljaspoolt polku on ainult 5-6 meest liikmeks – ei ole enam kellelgi tarwis kuskilt wanu numbraid nuruma minna.

Eestlased teistes polkudes ei ela ka halwemates tingimistes. Arwu poolest on neid paljudes weel rohkemki teenimas. Kahjuks ei tunne nad igal pool tarwidust ühinemise järele. Ja praegugi weel puudub mitte ainult

lõuna-õhtu väerinnal, waid ka sõjawäe, isegi korpuse eestlaste wahel, igasugune korraldaw side. Weel kolmes sellesama korpuse alla kuuluwates polkudes teenib eestlasi, igas ühes umbes poolsada ja rohkemgi, aga, nagu kuulda, pole neil mingit omawahelist ühendust.

Süüdistada sellepärast kedagi ei saa, sest takistawaid põhjusi näeb igaüks ja nad on igal pool needsamad: asjaalgatajate tegelaste puudus, mis põhjened üksikute Eesti ohwitseride ja enamharitud soldatite hoolimatuses “wähemate wendade” wastu, kui ka suurema hulga tuimus üleüldiste asjade wastu, arusaamatus, mis lihase ja luusse kaswanud wana “reshiimi” pigistuste all.

Weel vähem on edu näha kolmanda punkti täitmises. Wastastikuse hää läbikäimise ja arusaamise alalhoidmiseks wenelastega, waliti liidu poolt esitaja polgu komiteesse. Kuid see on enam wälispidine wormitäitmine. Ja wälispidiselt polegi läbisaamisel suuri puudusi. Palju tööd aga läheks teha enne kui wenelased wähegi hakkaksid aru saama meie kodumaa iseäraldustest ja meie rahwusliste nõudmiste õiglusest.

Suureks takistuseks on siin Eestisse puutuwa Wenekeelse kirjanduse puudumine. Sest raske on wiltsalt Wenekeelt rääkiwal eestlasel wenelasega waielda. Ja siingi paistab silma, et just need, kes keelt paremini oskawad, vähem omast rahwast teawad ja hooliwad, sest neil on alati kergem kanda olnud Suur-Wene rahwuslik rõhumine.

Need on asjaolud, mis takistanud liidu tegewust, mille pärast esimese weerandaasta jooksul Jumal teab, mis pole ära tehtud.

Umbes niisugused on ka mujal tegurid, mis takistawad Eesti sõjameeste organiseerimist. Wõib loota, et neist wiimaks ometi üle saadakse. Kuid seda ühisel, mitte üksikute jõul. Selleks kaasa aidata on kõikide kohus ühewõrra, ilma selle pääle waatamata, kas ta palju, ehk wähe suudab korda saata.

-aa-

(Tindikirjas isa poolt:) Radomõsl'is, septembri kuul 1917 a.

Liidu 23^{dal} septembril peetud peakoosoleku protokollist kirjutatan alamal suurema osa muutmata ära:

„... Päevakorra esimeseks punktiks oli Eesti sõjaväelaste oma häälekandja tarvilikkuse ja ajalehe “Eesti Sõjam.” toetamise küsimus. “Eesti Sõjamehes” Nr. 26 ilmunud sellekohaste küsimuste peale otsustati järgmiselt vastata:

1. Tähepannes, kui vähe hoolib Eesti seni ilmuv ajakirjandus sõjaväelaste huvidest, tähepannes seni ilmuvate lehtede erakondlist vahekorda omawahel ja üksiku partei vaatepunkti küljes rippuvat seisukohta sündmuste kirjeldamises ja hindamises, tunneme eraldi Eesti sõjameeste nõudeid täitva lehe tingimata tarviliseks.
2. Poliitilised broschürid ja raamataud on tarvilised, aga suurema hulga sekka leiavad nad raskesti teed – nad on oma kuiva, üksikasjalise kokkusäade läbi igavad, huvituseta.
3. Tähepannes olusid oleme “Eesti Sõjamehega” tema praegusel toimetusel rahul. Tema sihi kaldumine pahemale poole, kui J. Juhtundi toimetuse ajal, on täiesti vastav sõjaväelaste meeleolule. Kindel on, et terve Eesti sõjameeste kogu – koos seisev noorematest, elujulgetest meestest, kes kauemat aega eemal olles saanud vabaneda kodumaa unise, arglik-tagasihoidliku õhkkonna mõju alt – võrdlemisi vabamalt mõtelda ja kindlamalt välja astuda julgeb, kui kodurahvas – nendesamade sõjameeste tuttavad ja

sugulased. Süüdistused "Eesti Sõjamehe" sihi muutuse üle – peaaesjalikult "Postimehes" J. Juhtundi poolt ilmunud – on seepärast erapoolikud ja ei leia sõjaväes toetust.

Kuna Eesti sõjaväelaste poliitiline meelsus alles lõplikult kujunemata, nende vaated arenemisel mitmesuguses sihis, soovime, et "Eesti Sõjamehes" oleks võimalus antud igale erakonnale oma nõudmisi ja püüdeid selgitada. Tõsist erapooletust ei näe meie mitte kõikide vaadete surnuks vaikimises, vaid vabaduse jätmises igaühele oma mõtteid välja ütelda ja põhjendada. Toimetuse kohus oleks ainult kontrollida, et vaielustes asjalikkuse piiridesse jäädaks.

Siinjuures tuleks võimalikult ka sõjaväelaste poolt tulevatele kirjadele ruumi anda, omavaheline jaoskond sisse saada läbirääkimisteks igasuguste sõjamehi huvitavate küsimuste üle. Sarnased silmapilgule kaasa elavad kirjad, juurdlused ja mõtted leiaksid kõige kergemini teed sõjaväelaste massi, tooksid palju rohkem kasu, kui igavad, kuivad broschürid – külvates arusaamist poliitilistest küsimustest, äratades huivitust kirjanduse vastu üleüldse.

Sõnumeid – nii kodu- kui Venemaalt – ei suuda "E. S." oma praeguse suuruse juures niivõrd tuua, et enam tarvis poleks teisi Eesti lehti lugeda. Meie loodame, et "E. Sõjam." võiks peagi ilmuda suurendatult ja päevalehena, nii et tal võimalik oleks vanemate lehtede programmigi mahutada. Kuni seks varaline alus veel kindel pole, tuleb teda ainult sõjaväelaste huvide kaitseks ja nende mõtete avaldajaks ja arendajaks, teiste lehtede täiendajaks pidada ja sel sihil toimetada.

4. Gl. dr. p. E. S. L. kohustab end alates oktoobrikuust maksta igakuulist toetusraha – 20 rbl. – "Eesti Sõjam." väljaandmiseks ja tellida "E. S.-st" edaspidigi oma liikmetele 6 eksemplaris.

5. Kaastööd on meie poolt vähe loota sellekohaste jõudude puudusel.

Teated liidu tegevuse üle on selle piiratud pärast vähese tähtsusega.

Teise punkti all arutati ajalehe "Sotsialdemokraadi" toetmise küsimust, mis Eestimaa Sotsialdemokraatliku Ühenduse häälekandjana ilmub. Läbirääkimiste järele otsustati, olgugi et meil lehti juba kaunis rohkesti käimas, veel "Sotsialdemokraati" viies eksemplaris tellida – ei mitte seepärast, et meie põhjusemõttelised s.-d.-id oleksime, vaid et toetada esimest s.d.-list ajalehte Eestis, mis peale klassihuvide ka Eesti rahvuslisi huvisid tunnistab.

Päevakorra kolmanda punkti – valimised Asutavasse Kogusse – arutamisel jääd juba varemalt tehtud otsuse juure, et Vene parteidest s.r.-ide programm meile kõige vastuvõetavam on. Eemaletõukavad on ainult selle partei vaated maaküsimuses, mis üleliiga Vene hingemaa süsteemi peal põhjenevad ja nõudmine, et Asutav Kogu maakorralduse üle Venemaal igal pool lõplikult kindlaks määraks.

Koosolekul 10^{dal} oktoobril otsustatakse kirjavahetust soetada teiste korpuse alla kuuluvate polkude eestlastega selleks, et võimaluse korral korpuse liitu asutada.

Koosolekul 21^{sel} oktoobril valiti mind Tallinnasse sõitma sääli toimepandavatele agitaatorite kursustele.

Reis kodumaale ja kodumaa nähtused

Reede õhtul (20.X.) oli mede poissa hää hulk koos mitmesuguste muusika riistadega. Tuli Nugis n.n.. "tuleviku kandliga", tuli Busch oma vana tuntud "töögerpakuga". Erni ostis alles teise õhtu öömajale jäänud jalameestelt vana viiuli ja nüüd tuli korralt kokkumäng ilma vähema kui "repetiitsiata".

Oli "kassimuusika" sõna tõsisel mõttes, aga peretütreid tuli kokku küllalt ja venelased olid muusikastki päris vaimustatud. Selle kõige mõjul võttis medepoiss oma piikspilligi (flöödi) karbist ja lututas rõõmsasti kaasa, olgugi et kokkukõla kaunis küsitavaks jäi.

Tagajärjeks oli toa savipõrandal varsti tollipaksune tolmu kord peal ja kokkutulnud külalapsed rääkisid veel õues koju minneski vaimustusega toredast tantsuõhtust.

Teisel päeval tuli mõte pähe näidata ka oma osavust ja asjatundmist. Hakkasin kandlile akkordklahve peale tegema. Saingi õhtuks asjaga juba pisut joonele aga Erni, kes kuskilt kampvoli ei leidnud, määris viiuli poogna pigiga hukka ja ei saanud omast pillist piukugi välja. Kokkumäng jäi selle läbi nässi. Naabri neiud käisid küll mitu korda vaatamas, millel muusika algab, aga viimaks olid läinud kuhugile turakut lööma.

Meile aga tulid esimese eskadroni poisid külasse ja Karotam, kes mede deputaadina polgu komitees, teatas: olevat telefonogramm olnud saata polgust ühte eestlast Tallinnasse agitaatorite kursustele. Teade tuli ootamata ja erutas iseäranis mind, kui selleks ettepanud kandidaati. Lõpuks sai minu Tallinnasse sõit kindlaks tehtud ja pühapäeva hommikul kukkusin selle vastu valmistama. Võtsin ligi ihu ja hinge toitu ja pataka puhast paberit ja õhtul kell 10 sõitsime Erniga, kes mind Lutskisse viima tuli, Radomõslist välja.

Ilm oli niiske ja udune, muutus kuni Lutskisse jõudsime päris vihmaseks. Siiski, sõites mööda, nõrgalt läbi pilvede helkivast kuukumast valgustatud, halli teed, tundsin eneses aegamööda kaduma nukruse tunnet, mis mind vaevab hommikust saadik, iseäranis hoogu saades, kui teised poisid naabrusesse tsehhi koloniasse pidule läksid, venelased omas külas pasunatega simmani tegema hakkasid ja meie Erniga kahekesi teed jooma jäime, sest ka mede tüdruk läks teise tarre tantsu lööma.

Kordus seesama tundmus, mis tundsin kord aastate eest lahkudes kodust, astudes esimest korda omal jalal ilma. Kordus seesama tundmus, mis tundsin esimest korda teenistusest koju puhkusele sõites. Ka too kord läksid teised poisid naabrikülasse tantsupidule, nagu nüüd jälle. Ja mina tundsin end jäämas üksinda, aga siiski seutud mahajääjatega tuhanda sideme läbi...

Aga mida kaugemale ma neist jõudsin, seda enam hakkasin ma vabanema neist sidemeist. Ja kui Lutski vaksalis Ernile jumalaga jätmiseks kätt olin annud ja piletit võtma läksin, tundsin end täiesti vaba olema – üksi ja vaba...

Mure oli ühel pool: kuidas jõuda Tallinna?

Sain pileti. Ronisin vagunisse, mis juba kõvasti täis oli, olgugi veel tubli tund aega äraminekuks. Lükkasin oma summadani pingi alla jalgevahele ja jäin tukkuma pannes käsa kokku üle kõhu ja kõige oma varanduse.

Jälle rohkem märkama, mis ümber sünnib, hakkasin alles siis, kui rong juba liikuma sai. Vagun oli inimesi veel enam täis tulnud. Läbikäik oli kinni kiilunud. Oli erainimesi, – juutisid, naisterahvaid – aga kõige suurem osa siiski soldatisi. Käimas jutt rahust ja revolutsioonist. Keegi jalamees tõrvas kavaleristisid, iseäranis kasakaid, kes ainult väe selja taga riisuda ja “rahustada” tahtvat, kes karjuvat: “sõda võidurikka lõpuni!” aga ise liinilt võimalikult kaugemale püüdvat. Mul sügeles küll kord keel, aga kartes, et teevad viimaks veel tupe peale, pigistasin silmad kinni ja tukkusin edasi.

Kazatinis ümber istudes läks mul lugu juba hoopis viletsamini. Hädavaevalt sain end peldikuukseni kiskuda, kuhu lõpeks, seda tühja leides, sisse lipsasin, summadani vee kraani otsa riputasin ja end päris korteri peremehena tundsin. Kui järgmistes jaamades rahvast vähemaks läks, litsusin end vagunisse sisse ja ronisin üsna üles lae alla, kus nurgakese laba isteks leidsin.

Seekord oli sõitjate seas õige vähe eraisikuid. All pingil istus keegi noorepoolne naisterahvas. Soldatid lobasid ühte, teist ja viimaks hakkasid kahemõttelisi tähendusi tegema, mis nimetatud naisterahvast sundisid enese kaitseks sõna võtma. Sellega ta küll asja ei parandanud, vaid tegi veel hullemaks ja lõppeks jäi ta jällegi vait, lastes rääkida, mis keegi heaks arvas. Aga välja ütles ta ometi hulk valusaid süüdistusi soldatite adressil üleüldse, nende omavolist, märatsemistest, häbematustest ja riisumistest rahuliste elanikude seas.

Kiievist Bahmatshi ümber istudes ei suutnud omale enam pinginurka võidelda, vaid pidin leppima ühe ruutjala põrandaga läbikäigul. Ja Bahmatshist Peterburi rongi peale istudes tuli mul tublisti riielda enne kui paltsi sain – puhvrite peal. Säält nihkusin niisama energiliselt oma õiguste eest võideldes igas jaamas ikka pisut sissepoole. Juba kolmandas jaamas sain vagunisse ja enne Homelisse jõudmist istusin juba jalgu kõlgutades üleval laba äärel. Säält tuligi mul suurem osa teed ära sõita. Sest kuigi igas jaamas osa sõitjaid maha läks, tuli neid juure rohkemgi veel. Ja alles Dno's sirutasin jalad labal päris sirgu.

Selles vagunis kuulsin mõndagi huvitavat juttu. Isesäranis tähelepanemise väärt oli mõttevahetus maksimalisti, monarhisti, s.-r. ja erapooletu vahel. Mitte, et nad nii silmapaistvat tarkust oleksid avaldanud, aga nende jutuajamise naljaka lõpliku kogumulje läbi. Jutt keerles muidugi praeguse korra ja ajutise valitsuse ümber. Kolm veerandit kõigist osavõtjatest mõistis ajutise valitsuse all ainult ühte isikut – Kerenskit – kes end kapitalistidele ära müünud, nende arusaamine valitsuse võimust oli täiesti tsaariaegne, ühe isevalitseja peale koondatud. Ja üksteise võidu süüdistasid nad praeguse korratuse juures ainult Kerenskit. Ainult üks vaidlejatest püüdis asja juure mõistuse seisukohast tungida, kaaludes ja arvustades olusid, mis valitsuse liikmete tegusid juhtida võisid. Ning lõpeks tunnistas, ta end poliitikas täielikuks võhikuks; tunnistas, et ta ühegi partei poole ei hoia ja et teda poliitika liig vähe huvitab, et temaga tõsiselt tegemist teha. Ometi tundis just tema parteide vahekordi ja sai aru poliitilistest mõistetest paremini, kui need teised. Teine neist tunnistas end sots.-revolutsionääriks, aga see ei takistanud teda sugugi parteiseltsimeest Kerenskit kõigest jõust mustamast. Kolmandast ei võinud samasugust teguviisi sugugi imeks panna, kuna ta ennast enamlasena esitas. Sellega täitsa ühes nõus oli igatepidi neljas mees, kes näu poolest õige mede muistseid harjuskisi meelega tuletas, nii et tedagi enamlaseks pidasin, kuni kuulsin teda tõendavat, et enne kui Venemaa jälle keisert ei saa, ka praegused viletsused ja korratud ei lõpe...

Pean tähendama, et selles samas vagunis ilmus hiljem ka keegi erariietes noormees, kes küll suurtes vaidlustes üles ei astunud, aga kellest siiski kuulsin, et ta enamlaste partei kohalik tegelane kuskil Venemaal olevat ja ta praegu Peterburgi sõitvat nõukogude saadikute kongressile. Sellele kongressile, mille vastu suur osa sotsialistid ammu juba protesteerisid, kartes temast püüet asutavat kogu nurja ajada ja Ajutisele Valitsusele kaikaid kodarate vahele pilluda. Kui kaugemale ta sellega tõesti jõuab, ei osanud ma siis veel aimatagi.

Alles Peterburis, Balti vaksalis Tallinna rongi oodates sain esimesed teated kõige uuema riigipöörde üle Peterb. t. ja s.s. nõukogu häälekandjast “Рабочий и солдаты”.

Balti vaksal on Peterburis nähtavasti nii sugune koht, kus Eesti ollus õige tugevasti esitatud. Siin ei näe mitte ainult Eesti sõjaväelasi, vaid ka suurt hulka erainimesi – vanu ja noori, meeste- kui ka naisterahvast. Muidugi kuuldus sääl ka mõtteavaldusi poliitika sündmuste üle. Oli mul ka au ühe “Kiire” nooremehega, nagu ta ise end nimetas, kokku puutuda. Vaidles ühe vanema mehega, kes nähtavasti õige suur “pursui” pidi olema. Kedagi ta targemaks ei teinud, aga ennast kiitis ta nii targaks, et ei maksvat iga rumalaga rääkidagi.

Peterburist Tallinna sõites istusin ikka ilusti pingil. Sain võrdlemisi varakult vagunisse, kui kohad alles tühjad olid.

Jutuajamistest võiksin tähendada ühe Eestimaalt pärit oleva venelase tagedaid süüdistusi taluperemeeste, kui neetud kapitalistide vastu. Leides omale niisama tagedaid vastuvaidlejaid nii hästi Eesti, kui Vene keeles vaieldes, arvas ta lõpuks paremaks päris vait jääda.

26da oktoobri lõunaks jõudsin Tallinna ja sain Eesti sõjaväelaste “Kodus” korteri, kus ka sellesama päeva pärastlõunat ettelugemised algasid.

Tallinnas, oktoobri lõpul 1917.

Kodumaa nähtustest jutustasin Radomõslis Liidu koosolekul pärast kodumaalt tagasitulekut umbes järgmist:

Otsekohe kursustelt saadud kasu oli õige vähene. Vaatamata seepeale, et üleüldse raske on nii lühikese ajaliste kursustele tuumakamat sisu anda, jäi see veel kõhnemaks puudulise korralduse läbi. Oli ainult üksikutelt seltskonna tegelastelt küsitud nõusolemist kõnelema tulla ja kui mõni neist ettenägemata põhjusel kavatsetud ajal ei saanud tulla, oli raske teist leida. Siin mõjus ka selleaegne ärev poliitiline olukord tuntavalt kaasa. Ja tuli ette päevi, mil ainustki ettelugemist polnud.

Puudulik oli ka korteri ja söögi korraldus frondilt kursustele tulejaile. Näis nagu poleks neid üleüldse oodatudki ja kursused ainult kodumaal asuvatele eesti polkudele kavatsetud. Lõpeks saadi sest küll üle: korterit leidis Eesti sõjaväelaste “Kodu” ruumides – muretseti viimaks ka magamise riided – ja II Eesti polk andis söögi hinnata. Aga väiksel hõõruv vahekorrd frondilt kursistide ja Tallinna seltsimeeste vahele jäi alles. Ühed süüdistasid omavahel teisi, et need, omale “saksa elu” sissesäädes, hoolimataks läinud kaevikuseltsimeeste vastu ja teistel oli nähtavasti vastumeelt, et frondilt tulejad enesega ka frondilõhna kaasa tõid – tubakasuitsuga ja teatava lohakusega.

Sarnane vahekorrd tundus ka Ülemkomitees, kus nähtavasti üksikud jooksikud oma vastuvõtmise nurumistega juba tüütavaks olid saanud. Ja tuli ette, et mehed, kes väerinnalt sadade – isegi tuhandate – eestlaste

volitusel tulnud toetust saada Eesti polkudesse ületulemiseks, asjata uste kulutamise järele Ülemkomitees, kibedusega pidid tunnistama: “desertiirisid, kes tervel sõja ajal kuskil väeosas pikemalt pole püsinud, võetakse vastu, aga mehi, kes ausasti teeninud ja avalikult toetades oma õiguse peale, nõuavad Eesti polkudesse vastuvõtmist, jäetakse saatuse hoolde!”

Tänuväärt on kursuste toimepanejad just seepärast, et sellega võimalikuks tegid kodumaa poliitilist elu selle keskkohas tundma õppida. Mitmete tähtsamate tegelastega sain juba otsekohe kursustel kokku. Ettelugejad – Kruus, Ast, Vilms, Birk, Laamann, Köstner, Kukk, Sapas – olid pea kõik kandidadid asutavasse kogusse, ülessäetud mitmesuguste erakondade poolt. Nende lahkuminevaid vaateid ühes ja seesamas küsimuses võrrelda oli seepärast üsna huvitav. Seda enam, et niisuguseks mitmekülgsest valgustatud küsimuseks kursustel just maaküsimus sai, mille üle kõnelesid: Laamann, Köster ja meie otsekohe palve peale, ka Kruus. Kahjuks jäi enamlaste kõnemees, kes ka sellesama aine üle pidi kõnelema, tulemata ja sain ma enamlastest ainult Pöögelmanni kuulda – kõnelejana kontsertmiitingul “Estonias” 6^{dal} novembril. Tõendati, et enamlased, kes nagu teada Eesti väeosade vastased, ka muude Eesti sõjaväelaste organisatsioonidega vastolus seisvat – seepärast ka tähendatud kursustest eemale hoides.

Huvitavaid tähepanekuid võis teha ka Tallinna eestlaste poliitilise meelsuse kohta üleüldse. Silma paistab lihtrahva võrdlemisi Venemaa linnadega suurem arusaamine vabaduse ja edumeelsuse mõistest. Tallinna Sõja-Revolutsiooni komitee suutis ainult üheks päevaks n.n. “kodanlisi” lehti kinni panna. Rahvas ei jätnud välja ütlemata oma hukkamõistvat otsust sarnase teo vastu. Enamlaste kihutus oli jõuetu ja et mitte iseenese poliitilise surma otsusele alla kirjutada, oldi sunnitud järgmisel päeval rahva nõudmistele järele andma ja kõiki lehti ilmuda laskma.

Rohkem mõju on enamlaste kihutustööl kodumaal asuvate Eesti sõjameeste seas. See tuli ilmsiks iseäranis miitingul 2^{ses} Eesti polgus, kus vaidluse all oli ülema võimu küsimus Eestimaal. Ühed tunnistasid Maapäeva, teised nõukogude valitsust. Miiting kestis hommikust ligi õhtuni ja otsus jäi ainult juhtumisi Maapäeva kasuks. Pärast oldi veel roodude kaupa hääletatud, kusjuures ilmses, et roodud, milles mehed hiljuti frondilt tulnud, maapäeva poolt, roodud aga, mis koos juba pikemat aega Tallinnas seisnud meestest, nõukogude poolt hääletasid. Mina isiklikult seletan seda enesele nõnda: Nagu teada, on I Eesti polk koos suuremalt osalt mitmesugustest jooksikutest, kel kuskil pikemat püsi pole olnud – isesugusest “rahatumast elemendist”, kelle peale kõiksugune kihutustöö alati kergesti mõju avaldanud ja kes võrdlemisi vähem kannatanud rahvuslise surve all, kui seltsimehed, kes terve sõjaaeg ja kauemgi pidanud viibima võera rahva seas. Ja esimest Eesti polgust ülejäänud – osalt ka ülejooksnud – mehed on nüüd teises polgus kõik õigeusklikud enamlased.

Maarahva seas pole aga enamlastel kuigi paljut mõju. Võib-olla, Tallinna ümbruses veel vähelegi, aga Pärnumaal vähemalt saavad valimistel asutavasse kogusse küll kõige rohkem hääli just kodanlised nimekirjad. Ja enamlastele kasuks võib enam-vähem tulla maarahva võrdlemisi leige osavõtmine valimistest. On ju neil praegusel porisel ajal mitu korda raskem kümnete verstade taha valimistele minna, kui linnarahval, kes igaüks omas uulitsas hääletab.

Ainult ühes asjas on maamehed viimasel ajal seisukorra peremeheks saanud ja linnarahva oma meelevalda alla surunud. See on toitluse küsimuses. Kuna enne vanasti kõike ikka linnadest saada oli, linnaelanikud toiduainete hinnad määrasid ja põllusaadustega talurahva kulul spekulatsioonid, on nüüd asi ümberpöördukt. Nüüd määrab talupoeg oma kaubale hinna ja linnamees maksab krimpsus näuga, aga siiski õnnelik, et talle müüakse. Ja kuna enne taluperemees enesele suureks auks ja äriliselt kasulikuks pidas kellegi linnasaksa sõprust võites, on nüüd linnaelanik õnnelik talumehe tuttav olles – ta teab, et sel seakintsud ja võipütid kodus, millest hääd sõbrad osa võivad saada.

Sellele talupoja heapõlvele ähvardab kahjulikuks saada Vene soldatite Eestimaal viibimine. Esiteks tuleb neid ja nende hobuseid toita, mille tagajärjeks sagedased rekvisitsioonid. Teiseks, veel kardetavamaks vaenlaseks on nende piiramata omavoli – vargused ja röövimised, mis ikka sagedamaks lähevad ja päris korralikudeks rüüstamisteks ähvardavad muutuda.

Arusaadav, et taluperemeeste silmas seeläbi hoopis teise tähenduse saab Eesti polkude asutamine, mida seni ainult sõjaväelased ise korraldasid, mille eest nad jõuetult ja väheste tagajärgedega võidelnud. Asi, mis kodumaalaste hulgas seni ainult häätahtlikku poolehoidmist leidnud ja rahvuslase uhkuse asjaks peetud, millest õieti kellegil kasu pole loota, hakkab kasulikuks, tingimata tarvilikuks saama. Seni andis ainult üks, ehk teine kaugemale nägijatest Eesti rahameestest oma ülejäägist killukese Eesti polkude asutamiseks, nüüd otsustati aga n.n. Maaliidu kongressil, 5^{dal} novembril, juba vabatahtlist maksu talude peale panna – 1 rubla taaldri pealt. Sellega loodetakse Eesti polkude asutamisele umbes 1^{1/2} miljoniline toetus saada.

Loodetavasti muutub ühes üleüldise meele muutusega ka Ülemkomitee asjameeste meel. Ja tuleb aeg, mil iga Eesti polku üle tulla soovija peale mitte enam nii ülevalt alla ei vaadata – näuga nagu tehtaks sellega Jumal teab missugust hääd, kui kedagi kodumaal paljajalu, poolpüksata teenida lastakse.

Loodetavasti võime meiegi pea takistamata oma rahvuslasesse ratsapolku ümber kolida, mis asumisel olla. Põhja frondil on luba välja kuulutatud, et kuni 50% eestlasi võivad üle viidud saada ja olevat ka meie Lõuna-õhtu väerinnale sarnase sisuga telegramm saadetud, mis aga nähtavasti kuhugi kalevi alla kinni on jäänud. Sain selle numbri Ülemkomiteest teada ja seltsim. Sibul 13^{mast} hus. polgust, kellega kursustel tuttavaks sain, võttis ta ülesotsimise ja väljakuulutamise oma peale. Tema on 7da ratsakorpuse komitee sekretär ja omandab selleks seepärast rohkem võimalust.

Otsustasime temaga ka organiseerimise tööd 7da ratsakorpuse eestlaste seas alustada korpuse Eesti liidu asutamise sihis ja selleks võimalikult pea korpuse kongressi kokku kutsuda. Siis saab kindlaks teha, kui palju meil üleüldse eestlasi on ja kui palju neist soovivad Eesti polkudesse teenima minna.

Mis isiklisesse aja mööda saatmisesse Tallinnas puutub, siis võin sellega rahul olla. Eks Tallinn ole ju Eestimaa pealinn ja esimest korda temas viibijale leidub mõndagi huvitavat. Päevane vaba aeg kadus hulkudes, miitingutel kuulates ja linna vaadates. Õhtuti käisin enamasti "Estonias", tundsin rahvuslist uhkust "kunstitempli" ees ja unistasin Eesti tulevikust...

Enne tagasisõitu käisin ka va' armast Päärnumaad vaatamas. Kaks ööd ja ühe päeva viibisin kodukatuse all. Nägin põhjatumat pori teedel, tuimust ja hoolimatust inimeste südameis...

Radomõsl, 23. novembril 1917 a.

Oma Tallinnas elamise ajast pean ühte juhtumist jutustama, kudas üks seltsimees enne ärasõitu tegelikult sotsialismi põhimõtet püüdis läbi viia. Läks teine hommikul varakult, kui meie – “pursuid” – alles magasime, ära, võttes kaasa ühe mehe püksid, teise saapad, kolmandal paari kindaid ja paki suitsu ja neljandal – nimelt minul – kannused ja revolvri. Saapaid oli ka jalga proovinud, aga olid nad mul õnneks õige kitsa säärttega, oli küll nuaga tagant aidanud, aga siiski pidanud maha jätma, sest tervelt nad ta jalga poleks tulnud.

1 detsembril, Satyjevos.

18^{mal} novembril valiti meie polgu komitee ümber, muutunud poliitilise olukorra pärast. Meie – eestlased – valisime on liidu poolt endise ühel häälel tagasi ja võtsime omalt poolt polgu komiteele teada andmiseks järgmise resolutsiooni vastu:

“Gluhovi 6da dragunipolgu eestlased, 18^{mal} novembril 1917 a., kokkukogunult esitaja valimisele polgu komiteesse, sääljuures läbi arutades oma seisukorda polgus praeguse üleüldise poliitilise olukorra ja polgus valitseva meeoleolu juures, võtsid ühelhäälel järgmise resolutsiooni vastu:

Tähelpannes, et polgus viimasel ajal mingisugused kahtlased isikud (темные личности) on hakanud seltsimeestele ohvitseridele nimeta ähvarduskirju saatma ja kuulujutud nende seipitsemisega ühenduses ka mitut eestlast nimetavad, – lükkab Gluh. 6da drag. p. E. S. Liit niisugused kategooriliselt tagasi ja protesteerib põlgtusega igasuguste, arusaajale revolutsioonäärile ja vabale kodanikule sündmatute nurgataguste võtete vastu, mis revolutsioonile ainult teutuseks ja tema tagajärgedele kahjuks on. Teatame avalikult, et sõjast, mis alustud sisemisel frondil poliitiliste avantüristide poolt diktatori võimu ahnitsemisel, meie kunagi osa ei võta, vendade verd valama ei hakka!

Juhtumisel, kui meie polk enese peale võtaks mingisuguste poliitiliste väljaastumiste allasurumisest, sellega jalge alla tallates kodaniku vabadusi; niisama ka siis, kui polgu sisemises elus maad võtaks harilised Nikolai valitsuse võtmed – omavoli ja üksikute isikute tagakiusamine nende poliitiliste vaadete pärast – võime ainult ühte teha: viibimata polgust lahkuda oma rahvuslistesse vägedesse, et võideldes korralageduse ja omavoli vastu, vähemalt kodumaadki päästa läheneva kontrrevolutsiooni tagajärgede eest.”

Ehk küll sündmused polgus nii kaugale ei läinud, kui kord karta oli ja peagi järgneval ohvitseride valimisel isegi suurem jagu ohvitseera tagasi valiti, muutus siiski nii mõndagi ja rahvusliste väeosade asutamine sai uut hoogu. Ja juba 13^{mal} detsembril olime koos Liidu lõpetamise koosolekul, sest et pea kõik kodumaale otsustasime sõita. Sellel koosolekul otsustati Liidu raamatukogu minule jätta, mille eest Liidu puudujäak – 50 rbl. –

minu kanda jäi ja ma 42 rbl. 90 kop. "Eesti Sõjamehe" toetusrahaks maksma pidin. Liidu kirjatoimetus ja protokollid määrati Eesti Rahva Muuseumile.

15^{mal} detsembril hakkasime juba kodu poole sõitma. Sõit läks – ehk küll koledasti täistuubitud vagunites, siiski – ilma peatuseta. Ja juba 20^{mal} jõudsimme Pärnusse.

Oli parajasti laadapäev – müüdi ja osteti toobrid ja tünna, regesid ja reskusid, vana hobusenokkasid kah. Rahvast oli linnas rohkesti, sain omapoolt mehe "otsa peale" ja õhtuks olin, kopsti, kodus.

Tulles iseseisvast demokratilisest Ukraina vabariigist tõin kaasa ainult ühe enamvähem kujunenud poliitilise sihi: "Iseseisev Eesti!" Minu "sotsialism" ei olnud kuigi kindel. Isegi maaeraomanduse ärakautamise kohta oli mul suuresti kahtlev seisukoht. Mäletan kui umbusklikult Ukraina raada sellekohast dekreeti vastu võtsin. Aga "enamlaste" vastu olin siiski võrdlemisi leplik. Selle põhjuseks oli vist küll esialgul üleüldine hüüdsõna "долой войну!" – mille teustamisele oli asutud, ja minu enese kokkuleplik meel. Olin ju "Kerenski valitsuse" ajalgi suur kokkuleppe poolehoidja – parempoolne s.-r. – aga kui koalitsioonivalitsus ometi langes pidin leppima faktiga, et kui on kellegi käes valitsus, siis on see kõige kindlamini enamlaste käes. Ja kuna "kadetid", kes seni vahetpidamata olivad nõudnud "tugevat, ühtlast valitsust", kui ainust päästjat Venemaale, verivaenlust näitasid enamlaste püüdele seesugust luua, tundus mulle, et asi nii halb ei olekski, kui aga nõukogude valitsus tõesti "tugev" saaks. See viimane oletus oli aga mulle enam kui kahtlane. Ja ma otsustasin enamlasti toetadagi nii kaugelt kui nende tegevus minu sihtidele vastab, jättes enesele arvustamise vabadust. Sellega muutusin tähelepanematalt pahempoolsete s.-r.'ide poolehoidjaks. Valikut ei olnud, sest kõik muud parteid tundsid kohuseks nõukogude valitsusele vastu töötada. Ma uskusin kindlasti, et enamlaste mõju varsti lõpeb ja teadsin, et sarnasel korral nüüd vastu töötavad parteid kaugelenägijate prohvetite seisukohta omandades oma poolehoidjate hulka ajutiselt kasvatada võivad, aga ma ei suutnud seniks külmalt pealt vaatama jääda, kudas ühes enamlastega ka terve klassivõitluse mõtte kautaks. Ma ei tahtnud nende seast olla, kes silmi kinni pigistades ajaloo paratamata käigule vastu punnivad.

Ära nähes, et enamlasted on asunud kindlasti sotsiaalse revolutsiooni teustamisele ja kindlasti uskudes, et aeg selleks mitte tulnud ei ole, rahvas selleks veel küps pole, leidsin tarviliseks, et nende peale tagasihoidvalt mõju avaldataks. Et juba näha oli kui vähe nad kokku tulla töötava Asutava Kogu niisuguse mõju peale rõhku paneksid leidsin kõige sündsama olevat et rohkem järelekaaluvad isikud end laseks valida nõukogudesse ja nende kaudu avaldaks mõju valitsuse tegevuse peale.

Just meie kodumale sõidu ajal asusin umbes eelkirjeldatud seisukohal. Tõenduseks olgu väike väljavõte kirjast, mida Pärnu vaksalis 20. XII. 1917. Mõne seltsimehele kirjutasin:

"... Eesti sõjameeste kodumaale kogunemisega tõuseb meie ette uus siht, tärkab uus küsimus: missugusel sihil tuleks nende seas nüüd kihutustööd teha, missugune on see juhtmõte, mis suudaks Eesti sõjamehi poliitiliselt ühendada ja tuleks ühtlasi terve kodumaa ja rahvale kasuks. Arusaadav, et me kodumaal asudes pääsenud oleme rahvuslise surve alt ja klassivõitlus palju tugevamini liikuma saab. Maapäev mängis maha oma tegevusetuse ja kartliku viivituse läbi suure hulga omast mõjust, mis tal

rahva peale oli. Kas maksab meil tema kasuks veel võidelda, kui meil sihiks Eesti demokraatline omavalitsus? Kas ei peaks meie töötama Eestimaa tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogu kasuks ja muretsema, et meil selles tugev ja arvurikas esitus oleks?... (Sõna “meie” käib siin Eesti sõjameeste kohta.) “... Mis teie arvate? Olete ju viimasel ajal kodumaal viibinud ja siinsete sündmustega paremini tuttavad, kui mina, kes ma alles “Ukraina rahva vabariigist tulen...”

Selle kirja peale ei saanud ma kunagi vastust – vist seepärast, et ta puudulise adressi pärast kättegi ei läinud – aga elu kodumaal, ja siin iseäranis tige ja tugev kodanline vool sundisid mind ikka enam ja enam enamlastele kaasa tundma ja mitu korda isegi nende kaitseks välja astuma.

Gluhovi polgust saime paberid kuuks ajaks koju käima ja peale selle pidime Tartusse Eesti tagavara pataljoni minema. Arvasime siiski paremaks järel kuulata, kas mitte Eestis ratsaväe polku olemas ei ole ja kui on, siis otse kohe senna end üles anda. Käisin ka Jõulu ja Nääri vahel Viljandis Eesti ratsaväe elu ja senna vastuvõtmist järel kuulamas. Aga kui 15^{mal} jaanuaril Pärnu kokku tulime, ei saanud ometi õiget otsust ära teha, kuhu teenima minna, sest Eesti ratsapolk oli kuulu järele Viljandist välja aetud – räägiti isegi laialiajamisest – aga kuhu, seda ei teatud. Sõitsime siis jälle seltsimehe Lareteiga Viljandisse järel kuulama ja saime lõpeks ratsapolgu Tallinnamaalt Hagudi jaama lähedalt kätte. 25dal pidid jällegi kõik Pärnus koos olema oli aga väga vähe tulnud ja tulnute meeleolu kaldus enam Pärnu paljoni teenima jäämise poole. Astusime siis igaüks eraldi Pärnu pataljoni teenistusse. Mina sattusin jällegi muusikakoori, kus veel kuu aega teenida sain enne kui Sakslased tulid ja meid kõiki kodu saatsid.

27.VI.1918.

Kaheksa aastat [1910–1918] on mööda jõudnud sündmusest, mis minu elusse tähtsama pöörde tõi: mind välja kiskus kodust ja eemale viis mõjude alt, mis valitsenud mu kasvamise ja arenemise üle.

Kaheksa aastat on möödas kui “suur ja vahva keiser” mind oma teenistusse kutsus [novemberist 1910].

Jah, kaheksa aastast olen elanud tundes end igal sammul ära rippuvaks sellegi teise tahtmisest, nurisedes et ei lastud edasi elada kord juba harjunud, kindlaks saanud sihis.

Kaheksa aastat elu täis mõrudust arvatava vabaduse puudumise üle. Kuid siiski ka elu täis huvitavaid juhtumisi, tööd ja muret, mis elule sisuks.

Nüüd, silmates tagasi selle elu teist külge, märkan, et ta nii väga asjata polnudki, et ta polegi nii asjata elatud, kasuta mööda saadetud, nagu siis arvasin.

Ei tõesti mitte! Mõndagi on see elu mulle annud, mis ma teistsugustes tingimistes – mõeldud “vabaduses” – mitte poleks omandand, poleks tahtagi mõistnud. Ei olnud see kasuta, et lahti pääsin juba enam vähem kivistunud, ühetaoliseks muutund elukorrast, saades võimalust iseseisvalt järeilmõtelda oma elu üle, vabalt urgitseda tuleviku plaanide kallal.

Elades kõiksee aeg n.n. “vabaduses” poleks ma praegu kaugeltki vaba olnud. Tuletan meele hingitsemist millest lahkuma pidin. Oletan milleni oleks see arenenud oma soodu minnes. Ja mõistan: kõike muud oleksin nüüd võinud olla, ainult mitte vaba. Ei, vaid seotud sadade sidemetega

omanduse külge, mida mulle antud, elukorra külge, millesse mind pantud. Minu terve olemine – tahte ja teguvõim – oleks olnud lõpulikult orjastud.

Ei mõtlegi, et oleksin praegugi täiesti vaba orjastavatest mõjudest. Kuid igatahes mitte rohkem neist ärarippuv, kui kaheksa aasta eest. Ja mul on nüüd vähemalt püüdminegi vabaneda seniseist köidikuist, kõrvale hoida veelgi varitsevaist. Tean ka, et kõige rohkem orjastavad peale võetud kohused, mida täita ei suudeta. Seepärast püüan aegsasti otsustada missuguse korra järele edaspidist elu liikuma panna, missuguseid kohustusi vabatahtlikult kanda võtta. Seejuures võtan aluseks oma praegusi võimalusi, maha arvates senises elus märgatuid ümbrusest tingitud halvavaid tegurisi.

Püüan kõige peale vaadata arvustavate silmadega, nii palju kui seda õppinud kaheksa aastases elukoolis.

Olen nüüd jälle terve suve elanud kodus, endises lapsepõlvest mäletud ümbruses. Olen tähele pannud mida see kodu minult edaspidises elus nõuab. Need on kaks kategoorilist nõudmist: 1) Ole peremees! ja 2) Võta naene! Vaatan siis, mida need nõudmised sisaldavad.

Oktoober, november 1918.

Ole peremees!

Olen praegu Pärnu põllumeeste seltsi poolt toime pandavail kuuekuulistel põllutöö kursustel, mille eesmärgiks on kursuste juhataja, agr. A. Jürmanni avamiskõnes avaldud sõnade järele just tulevase peremehe ette valmistada.

Kas on keegi meie peremeestest kunagi hästi järelmõtelnud: mis tähendab peremees olla? Missugused on peremehe kohused? Mida temalt nõutakse? Ja mida saab ta tasuks oma töö eest?

Oo ja! Kohuseid on palju. Ja õige mitmekesiseid. Peremees peab oskama oma omandust kaitsta ja kasvatada. Ta peab ka oma “teenijate vaimude” järel vaatama, et nende “hing hukka ei läheks”, et nad ikka karskuses ja kasinuses elaks ja mitte ulakaks ei läheks, ega häbemataks oma leivavanemate vastu. Siis peab peremees veel seltskonna tegelane olema ja omavalitsuse asutustes töötama, mida ka hra Jürmann kursuste avamise puhul nimetas. See kõik nõuab ometi inimeselt õige mitmekülgist ja põhjalikku ettevalmistust.

Kudas on minuga sellepoolest lugu? Eks ole mulle ju sündimisest saadik tõendud: “Jantsist saab peremees!” Eks ole mind ikka aina selle mõttega kasvatud, et kord pean hakkama “isa jälgedes käima”. Võiks oletada, et nüüd – kolmekümnenda eluaasta sees – juba kõigekülgelt välja arenenud peremees olen. Kuid sel oletusel puudub põhi.

Olen küll kuulnud jutte, mis pidid äratama peremehelikku tunnet. Olen kuulama pidanud sagedaid kaebusi sulaste, tüdrukute vastikusest, alalistest püüetest raisata perevanemate aega ja vara. Olen kuulama pidanud jutte teenijate inimeste rumalusest, harimatusest ja häbemata eluviisidest. Soovitud uhkust ja halvaks pidamist “alama inimese” vastu ei suutnud need jutud mus äratada. Olin ma ju sunnitud ise sedasama elu elama, mis need halvaks peetud, tunneteta tööorjadki. Olin sunnitud tegema tööd, mis teisedki tegid ja elama kaasa “kangema valvuskorra alust” elu, mida meie peremehed nii kasulikuks loevad teenijate ihule ja hingele.

Arvati küll olema, kui kõik talus ettetulevad tööd peremehe juhatuse järele teha oskan, kui seejuures tööhooleksuse kihutajaks tarvilisel määral

kartust tunnen oma "isanda ja käskija" vastu. Kõik vaba algatus suruti maha. Kõik iseseisvad mõtted ja ettevõtted, millele mitte alandlikult tasa ja targu nõus olemist ei osanud soetada, tehti nii tühiseks, et ei maksa rääkidagi. Kui juba kõiki kodus ettetulevaid töid oskasin, ennast neis juba rohkem huvitud tundsin kui teised – n.n. "võerad sulased" – ja viimastele oma peremehe praktika täienduseks ja tulevase omanduse kasvamiseks väiksel peale käima hakkasin, anti mulle mõita, et olen selleks ikka alles liiga poisike ja lasti teisi teha mõndagi, mis mulle kunagi poleks lubatud.

Sarnases abituses hakkasin juurdlema, kudas mõju muretseda oma tahtmisele. Hakkasin mõtlema põllutöökoolide ja muude sarnaste asutuste peale, kust diplom taskus välja tulles oma nina tublisti kergitada oleks usaldand. Plaanide läbiviimiseks olin aga liig jõuetu. Oli ainult orjalik tuleviku unistus, millega olevikku püüdsin unustada.

Just niisuguses seisukorras viibisin kaheksa aasta eest, nii et kõige vastikuse ja hirmu peale vaatamata, soldatisse minekust siiski kasu lootsin. Nimelt pääsmist kodu halvava mõju alt. Usun et end sellega ei petnud. Küll olin soldatinagi alguses kaua veel alandlikum paljudest teistest, olin seeütle teine kord uhkegi. Nagu puhujate komandos, kus olin ainuke, kes polnud ühtegi karistust kannud: ei tunnipeal, ega arestis olnud, ega ülearuseid töökordi teinud, kuna teistel see oli alaline asi. Aga see-eest oli mu terve säälnu elu alaline karistus – ma karistasin ennast ise oma orjameelsuse eest alalise rakkese ja hirmu olemisega.

Kuid seegi elu muutis mind iseseisvamaks: olin alaliselt sunnitud ise enese eest muretsema. Ja kui ära nägin, et hea käekäik mitte ainult alandusest ja sõnakuulmisest ei olene, harjusin enam ja enam oma õiguste eest välja astuma, oma kasusid kaitsma.

Siis oli mul veel võimalus osakest peremehe toimetustest tegelikult läbi teha. Komando moonamuretsese ametis tuli alatasa korraldada ja käskida ja käsu täitmise järel valvata. Oli küll tihti, et mõndagi tööd parema meelega ise oleks teinud, kui teisel teha käskinud, aga aegamööda harjusin üsna valitsusvõimuliseks, kuigi oma ametit just selle valitseva seisukorra pärast vihkasin. Ja vabaduse päevil lõplikult kaelast raputasin.

Mis puutub peremehe ameti tööoskuslisesse küljesse, siis olen ka üsna keskpärase ettevalmistusega. Mõõdaläind suvel kordasin kodus oma tegelikka tööteadmisi ja tööriistadega ümberkäimise oskust. Talve jooksul püüan veel ühteteist teadmist koguda, mis praktikas tarvitada võiks. Ja ehk ma küll kaugeltki rahul pole oma ettevalmistusega, pean siiski leppima sellega, et olen vähemalt niisama kaugel, kui suurem hulk teisi minusuguseid.

Arutades kõike seda, mis peremehe amet nõuab, tärkab vägisi küsimus: mis ta siis ka annab? Amet mis nõuab täit inimese tööjõudu, peab ometi seda ka tasuma!

Peremehe amet on aga päris tänamata amet.

Vaatan ometi lähemalt peremehe elu, nagu ta praegu on. Kõigepealt: kuidas on peremehe töö majanduslise tasuvusega.

Raamatus – Väikepõllupidamine Tartu maakonnas – jõuab Dr. A. Eisenschmidt otsusele, et talupidamise tasuvus õige madal on.

"... Mitmes talus hoitakse ainult sel teel igaaastaseid vajakuid ära, et talupidaja ja tema perekond oma kulusid nii väheseks kokku pigistab, et küsima peab: kuidas kõige selle juures veel elada võib?"

Jääb aga ainult kaks teed valida: vähesega läbi ajada, ehk talu haamri alla minna lasta..."

Eisenschmidt peab tunnistama, et võrdlemisi paremini elavad ainult need peremehed, kelle pea sissetulek mingist äri- ehk tööstuse-ettevõttest tuleb. Ta toob näituse kõige korralikumalt peetud talust, kus ühtlasi ka sissetulekud võrdlemisi kõige suuremad olnud ja kus töölised – perekonnaliikmed – võrdlemisi jõukalt on elanud.

Isiklisi väljaminekuid tähelepannes leiab ta, et siingi aasta jooksul vaevalt 90 rubla inimese peale ära on kulutatud, mis vähem on läbistikusest aastasulase palgast. Kuna aga töötajad kui üheperekonna liikmed ja ühiselt kasusaajad tõepoolest tükitöolistena töötanud olid, oleks nende palk veel suurem pidanud olema.

Ei mõista nalja tööga niisugune peremees ja tema perekond, kes kindlas usus, et omale teevad. Hommikul muidugi – vaevat koit – kõik jalul. Töölt minnes on ikka midagi lõpetada, vaatamata kas läheb tund, ehk pool üle hariliku tööaja, mis muidugi lühike pole. Ja siis tarvitakse kuuvalgeid õhtuidki, et ööst lisa võtta.

Alles hiljuti kuulsin kellegi perenaise jutustust: kudas nemad oma “vanamehega” kahekesi põldusid kividest puhastanud. Kord tulnud vend külaliseks ja peale õhtusöögi palunud nad teda – tarvitades kuuvalget – appi suuremaid kiva kangutama, millest kahekesi üle poleks saanud. Vend olevat küll pilganud: kas nad tõesti nii suurt kurja teinud, et südametunnistus muidu rahu ei anna, kui ise ennast ei karista, aga nemad saanud ikka hulk kiva sel õhtul põllust välja ja süda olnud rahul, sest nad teinud ju omale...

Kui palju nad sarnasest omale tegemisest ka tõesti omale saanud, selgus edaspidisel jutuajamisel. Tuli välja, et terves majas pole ainustki kella. Kui perenaene leivad ahju laseb, siis paneb ta ühtlasi tüki taigent kausitäie vee sees ahju otsale. Kui nüüd see taigen soojuse mõjul käärima läheb ja vee peale tõuseb, siis on ka paras aeg leibu ahjust võtta.

Kunagi ei jäävat nätskeks, ega kõrbevat liiaks...

Et meie taludes tõesti looma moodi tööd rühmatakse, leiab ka hra Eisenschmidt, võrreldes meie tööolusid Saksamaa ja Austria omadega. Esiteks leiab, et meil võrdlemisi vähem hobuse tööjõudu ära tarvitakse. Teiseks on meil mitmesuguseid tööd kergendavaid põllutööriistu vähem tarvitusel. Ja kolmandaks tehakse talude töö ometi ka vähema inimeste hulgaga ära.

Eisenschmidt tunneb seejuures küll rahvuslise uhkuse kõdi, kuna ta ütleb:

“... Kahtlemata on meil siin loomuliku tööarmastuse ja usinusega tegemist, mida rahvusliseks iseloomujooneks lugeda tuleb...”

Milles aga sarnane töömurdmise põhjus tõesti seisab, võib mõista Eisenschmidti raamatut edasi lugedes. Ühes kohas seisab: “Tükitööd tehakse Tartu maakonnas rohkesti. Tööpalk on tööandjale harilikult pisut odavam, kui tööd päivilistega tehes. Tarvilise usinuse juures teenivad töölised aga rohkem, kui päeviti töötades.”

Kui teisalt lugeda, et läbikatsutud taludes suurem osa töötajatest talupidajate “omad perekonna liikmed on,” ja meeletuleta räägitud kivikaalumise ja leivaküpsetamise lugusid, siis selgub, milles see kiidetud “rahvusline iseloomujoon” seisab. – Selles on rohkem nürimeelset ahnust, kopikakorjamist ja orjameelset allaheitmist majandusliste rõhujate kiidetud “valjule, aga hääle koolile”, kui tõsist produktiivist tööarmastust ja usinust.

Seda töö kohta. Aga kui vaadata elujärje peale? Niisuguse tööühendamise juures võiks töötajate kodune elu ka vastavate

lahedustega sissesäetud olla, et vähedel vabadel tundidelgi tõsiselt puhata, end inimesena tunda võiks.

See on aga võimata. Talupidamise vähene tasuvus ei lase elu laheduseks pea midagi kulutada – ei otstarbekohaseid hooneidki ehitada. Need on kitsad, madalad, õhuta ja valguseta. Tarvilisest mööblist, muusikariistadest ja raamatukogudest, mis kultuurilisele elamisele tingimata tarvilised, pole enamasti midagi näha.

On ju ka talupidajaid, kes võrdlemisi lahedasti elavad. Kel hooneidki päältnäha õige toredad. Neist on aga suurem osa oma jõukuse mingisuguse äriajamise, ehk tööstulise ettevõtte läbi saanud. Ehk niisugused, kes võrdlemisi paremate tingimistega kohtasid omandanud, nagu näituseks esimestel kohaostjatel ja hiljem kroonuvalla talupoegadel õnnestus.

Kuid nendegi majapidamistes silmame mõndagi, mis neid sarnastab vaesematega. Nimelt samasugune maitsetus, labasus, tihti ka mustus elamise sissesäädetes.

Kõiksuguseid vastolusid silmame sääl: toredaid sohvasid koristamata tubades, uusi eeskujuliste plaanide järel ehitud elumajasid loomadest poriseks tallatud ja sigadest songitud seinäärtega, peretütarde lillepeenraid vana lagunud peldiku lehkava naabrusega...

Sarnaseid sagedasti korduvaid nähtusi võiks jällegi seletada “rahvuslise iseloomujoonega”, mis sissekasvanud võitluses olemise ees alalises viletsuses ja vaesuses samuti nagu ennem räägitud tuim, järelmõtlemata töömurdminegi.

Läbisegi samasugune on ka palgatöölise elu. Needsamad halbtused, mis talupidajat rõhuvad, on ka tema töölisel kannatada. Paremuks võiks vast seda pidada, et tal enamvähem kindlam tööaeg, töö ja kindel palk, kuna talupidaja ja tema perekond alaliste tükitöölisena töötavad ja nende palk kindlusega ning looduse tujudest olenev on.

Selle vastu on aga palgatöölisel hulk muid halbtusi kannatada, mis need vähesed paremused kaugelt üles kaaluvad. Ja ikka rohkem ja rohkem kuulub hääli, mis räägivad klassivahedest maatöölise – s.o. talupidajate ja nende palgaliste vahel.

Mis oleks selle nähtuse põhjus? Mis sunnib töölise teise töölise vastu tundma klassivaenu?

Majandusliste töö- ja elamisolude järel otsustades peaks palgatöölisel jõukamais taludes parem teenida olema. Neis on ikkagi tööpäev pisut lühem, tööpalk suurem ja töö isegi kergem, rohkem tarvitusel olevate masinate abil. Niisama oleks neis parem korter ja lahedam elu võimaldud.

Sagedasti näeme aga, et teenijad kehvas talus pikemalt paigal püsivad, kuna mõnes jõukamas kohas harva teist aastat teeniv tööline leidub.

Niisuguse talu peremees seletab seda nähtust: töörahvas olevat rumal, pelgavat puhtamat elu ei pidavat lugu kirjanduse lugemisest, põlgavat haridust ja peremehe häid nõuandeid.

Ühesõnaga: süü halva läbisaamise pärast olevat sulaste pool.

Kuid nähtavasti on neilgi omad põhjused ja põhjendused. Olgugi et teenijal kehvas talus raskem oleks, aga nähes et peremees niisama töötab kui tema ja sedasama suppi sööb ja et talu sissetulekud vaevalt väljaminekuid katavad, pole tal põhjust kade olla. Ja peremees, elades alaliselt teenijatega ühes, näeb kudas need töötavad ja ei mõtlegi neid laiskuses ja hooletuses süüdistada, ega tema eraelusse tungides oma peremehelikku võimu tunda anda.

Jõukam peremees selle vastu on sagedasti arvamises, et ta igas asjas targem oma töölistest, ja et tema kohus on neid hää nõuga kõigiti aidata.

Ta teab ju ometi kui raske sulasel rahakopik teenida, seepärast maanitseb teda kokkuhoidmisele. Ta näeb selles suurt rumalust, et sulane samakallist tubakat suitsetab, kui tema, ja jutlustab puhta südmeaga karskusest, olgugi et isegi hää meelel pitsi viskab. Kahtlase pilguga vaatab ta sulaste, tüdrukute omavahelise hää läbisaamise pääle, noomib tüdrukuid, et poistega palju tegemist ei teeks, millest "üks õnnetu elu" võiks tulla, ja vaatab õhtuti enne magamaheitmist hoolega järele kas kõik omas asemes ja ukсед-aknad riivis. Sääljuures tuleb aga ette, et ta isegi oma tüdrukute sõprust ei põlga...

Kui teenijad mitte täitsa puutükid pole, siis peab sarnane kahemõtteline hoolekandmine nende enesetunnet haavama. Kui teenija palgalisa palub, näeb peremees selles otsekohe soovi rohkem raisata võida, kuna teenija peremehe vastupunnimises ainult halvasti omakasu suudab välja lugeda. Ja "klassivahed" ongi selged, klassivõitlus võib alata. Ühed ja needsamad põllutöölised, kes ühte viisi alalise rühmamise eest ainult näljakopikaid teenivad, süüdistavad teineteist oma viletsuste põhjuses, ilma et näha suudaks ühist vaenlast, kes mõlemate töövilja lõikab, mõlemaist viimase mahla välja imeb...

Meie peremehed peaksid arusaamisele jõudma, et nad tõepoolest tööliste klassi lahutamata liikmed on, et nad on kõige armetumad tükitöölised, kelle elujärje parandamise pääle pole seni mõtelnud veel ükski säädusandline asutus.

Meie peremehed peaks mõistma, et selle põhjuseks on kord, mis laseb maaga vabalt sahkerdada, mis koormab maid miljonite võlgadega, sunnib maksma määratud maksusid kapitalismile protsentide näol, kohustab ülevalpidama peale loova töö tegijate veel määratud hulka angeldajaid ja vaheltkauplejaid.

Meie peremehed peaks ära nägema, et kõik suured sõnad "põlluharimise põhjalikumaks tegemisest", "maa lähendamisest linnale" j.n.e. jäävad ka ainult sõnadeks seni kaua, kui ei muutu olukord, mis laseb valitseda vähemust enamuse üle, võimaldab elumõnususete tüdimuseni maitsmist ühele rahvakihile teiste kulul.

Meie peremehed peavad tundma, et nad ei saa olla mingisugused "burshuid", et nende eneste kasud neid ühendavad nende teenijatega – ühiseks maatöölise väeks võitlusele parema tuleviku eest.

21.XI.1918.

Võta naene!

Kui ligi aasta tagasi, jättes rohkem kui seitsme aastast soldati elu, jälle kodumaale ilmusin ja noorepõlve tuttavatega nooremast ja vanemast järgust kokku puutusin, hakkasid need kõik mind tüütama ühe – justkui kokkuräägitud nõuandega: "võta naene!"

Ühed ütlesid seda otsekohele, häatahtelist nägu tehes välja, teised rääkisid ääri-veeri, mõista andes, nagu paratamata, iseenesest mõistetavast asjast. Terve suve kestel kevadest sügiseni leidis niisuguseid hääsoovlikka sõpru. Alles isamaalise sõjavaimustuse lahtipuhkemine talve tulekul päästis mind tüütavaist nõuandjaist – ei või

teada kui kauaks. Kui tahan neist pääseda jäädavalt, pean kord ikkagi nende soovi täitma.

Vaja järelkaaluda mis teha, vaja läbi mõelda, mida sisaldab see sõna: "võta naene!"

Kursustel on juba mitu korda toonitatud kui tähtis olevus on inimene. On selle tähtsuse nähtavamaks tegemiseks kõneldud looduse suurepärsusest, mille kõige ülem loom inimene; on räägitud inimese mõistusest, tema omadustest kõik tähelepanna, kõige üle otsustada. Säälijuures on krokodillipisaraid valatud, et kursuse programmis nii vähe meist enestest. On nõu antud, et me' ise püüaks täiendada, mis kursuse programmis puudub, püüaks endid arendada kui kultuurinimesi, järelmõteldes oma elu sihi üle, tehes tööd edenemiseks.

Olen alati kaasa tunnud sarnastele kõnedele. Kuid olen ka tihti mõtelnud, et kõneleja ainult sõnu teeb, et ta isegi hästi ei mõista, mis ütleb, ei mõtle mida räägib.

Sest tõesti: kui vähe pannakse tähele inimest võrreldes loomadega. Iga lollim kui loll peremees valib kasuvasikaiks kõige tugevamad, jätab suguloomadeks kõige paremad, kel mingisugused soovivad omadused kõige selgemini näha; uputab kassipoegist, koerakutsikaist ikka viletsamad ära, et teatud loomatõug täieneks, ehk vähemalt mitte viletsamaks ei muutuks.

Inimesesoo kasvatamise, sigitamise üle pole midagi sarnast kuskil märgata. Inimest loetakse juba täielikuks. Ei soovita tema edasiarenemist, ei kardeta viletsamaks jäämist. Vaadetakse inimest kui olevust, mis niisugusena püsib – kui olevuse pääle, mis on juba täielik ja ei saa enam edasi areneda.

Räägitakse paljugi inimese edasipüüdvast vaimust, mis teda tõstnud peremeheks loomade hulgas, mis teda veelgi edasi viivat. Nähakse arenemise võimalust ainult vaimliselt ja näidatakse üksikute pääle, kes juba praegugi kaugele ette jõudnud kõigist enneelanuist ja nüüdki elavaist. Et aga inimesetõug ka kehaliselt võiks muutuda tugevamaks, tervemaks, selle pääle ei mõelda – ei loeta vist tarvilisekski.

Teame aga: midagi pole jäädav – kõik muutub; midagi ei seisa paigal – kõik edeneb, ehk kõduneb.

Kuhu sammub inimene – edasi, ehk tagasi?

No muidugi, edasi! Tõendatakse pikemalt kahtlemata, näidatakse teaduse, tehnika ja kunstide edu pääle oletades milleni neil aladel veelgi edeneda võib.

Jah, see kõik kõneleb edust – edust inimeste teadmiste vallas. Kuid kas on seeläbi edenenu inimene ise? Kas on rohkenend seeläbi päritavad vaimlised omadused?

See on ainult üksikute isikute edu, millest midagi ei pärandu lastele. Niihästi metsinimeste, kui ka kultuurrahvaste lapsed omandavad ühesuguseid vaimuandeid, arenevad ühteviisi saades ühesugust kasvatust. Kõige tublimate teadlaste lastest on kergem kasvatada tuimi, nürimeelseid inimesi, kui samasugust tähtsat teadusmeest. Ja hoolimata võrdlemisi tublist kasvatusest tulevad neist harilikult üsna keskpärased kodanikud.

Sest võib järeldada, et kultuuriliselt edenenuiks loetud rahvad oma vaimliste omaduste poolst üleüldiselt sugugi rohkem edenenu pole.

Kehaliselt on aga meieaegne inimene edenemise asemel otse tagurpidi sammumas.

Metsinimesil, kel palju raskemate elutingimistega võidelda, surevad kõik nõrgad kehaehitusega ja puudulise mõistusega isikud välja enne kui saaksid järeltulevat sugu jätta.

Tsiviliseeritud rahvad tarvitavad kõiki abinõusid, mis edenenud teadus annab, et viimse kui viletsakese hinge võimalikult kaua sees pidada, talle pikka iga hoida. Kindel on, et näituseks rõugepanemine, niisama muud leidused arstiteaduses tuhandaid päästab, kes muidu nõrga tervise pärast noorelt sureks. Nüüd antud neile täielik võimalus samasuguseid nõrku järeltulijaid jätta – koguni suurem võimalus, kui kehaliselt täiesti tervetele. Sõjad tapavad maha miljonisi ainult terveid mehi. Väeteenistuse kohustus vangistab kõiki terveid mehi just kõige suguvõimelisemas eas.

Kõik, kes karjakasvatusega teinud tegemist, teavad kui ruttu kari viletsaks jääks sel, kes kõik viletsamad vasikad üles kasvataks, ja ainult kõige kehvemaid pullisid sugutamiseks tarvitaks.

Inimese on aga tsivilisatsioon sarnasesse seisukorda pannud ja kapitalism hoiab teda selles kinni.

Inimene kogub varandust ja pärandab seda lastele. Niiviisi on rikaste lastel kergem eluvõitluses võitjaks jääda, kui vaeste omadel. Nõrgema tervisega inimesed surevad varem ja nende lastel on varem võimalus perekonda asutada ja rohkemaarvulist järeltulevat sugu jätta, neile oma nõrka kehaehitust pärandades. Selle juure tuleb veel, et just rikaste seas palju rohkem kiduraid on, keda arstiteadus varasest surmast päästnud.

Esimesesündimise õigus ei tee ka mitte vähe kurja. Vanemad pojad – olgugi tihti kehaliselt viletsamad nooremaist – saavad varem perekonda asutada, kuna nooremail seks kauemat ettevalmistust ja võitlust kulub – olgu varandust korjates, olgu õppides ja teadmisi omandades.

Igapidi takistatud on inimese edasi arenemine loomuliku valiku põhjal. Igat võltsimata loomusunnilist eluavaldust püütakse maha suruda nimetades seda "patuks" nagu see sõna oli tarvitusel pappide ja nende järeljooksikute kildkonnas, ehk, "kõlvatuseks", "kõlblusevastaseks" nagu lausuvad kõik "demokraadid", "liberaalid" ja muud kodanlised kapitalistlike korra toed.

On küll alati olnud üksikuid, kes aru saanud sarnaste vaadete ekslikkusest, aga nende sõnad lüüakse ahastavalt ülekarjuvate pappide ja kõlblusjüngrite käras.

Nii ütles tähtsam usureformaator Luterus:

"Kes tahab vastu panna loomulikule tarvidusele ja mitte teha, mis nõuab loodus, teeb niisama kui tahaks ta et loodus ei oleks loodus, et tuli ei põleks, vesi märjaks ei teeks, inimene ei sööks, jooks, ega magaks."

Need sõnad aga ei takista ühtegi Luteriusu õpetajat alatasa jutlustamast "patusest lihast", mida vaja "surmata".

Schopenhauer ütles:

"Sugutung on kõige täielikum eluavaldus, kõikide soovide ja tungide alus ning keskpunkt."

Niisama tähendas Meinländer:

"Inimese elu raskuse keskpunkt lasub sugutungis. Ainult see kindlustab isikule surematuse."

Kuid meie kõlbluse apostlid ei taha kuulda seda. Nad topivad kinni omad kõrvad, suluvad silmad, et mitte kuulda ega näha, mis elu ise nõuab. Neil on kallid see kord, mis tallanud mudasse inimlike armastuse, teinud jälgiks turukaubaks elava looduse kõige suurema pühaduse.

Looduse kõige tugevamat, täielisemat eluavaldust loetakse inimesele patuks. Tähtsamat tegurit inimese põlvenemise juures, mis teda tõstnud

praegusele kohale loomade peres, – sugutungil – nimetatakse kõlblusevastaseks. Inimese signimine, kasvamine surutakse kokku kiriklik-majanduslikku asutusse, mida nimetatakse abieluks.

Kui palju vastab see asutus tema praeguses kujus oma ülesandele?

Nietzsche, kes nägi inimeses ainult ühte väärtust: et ta sureb, ruumi teeb järeltulevaile, vaatas inimest, kui silda üliinimese juure, ütleb: "Abieluks nimetan ma kahe tahtmist luua kolmandat, kes oleks ülem neist, kes teda teinud.." ja: "Armastus on tõrvik, mis valgust peab näitama kõige kõrgemal teil."

Kas on võimalik praeguses korras sarnane abielu?

Kas luuakse meieaegsed abielud selle tõrviku valgusel?

Ei! Meieaegsed abielud sünnivad väga harva armastuse tõrviku valgusel ja võimatu see, et nad oleks tugevama, täielisema soo loojateks.

Abielu alusena tähendatakse Jumala sõna: "Tehke sugu, teid saagu palju!"

Kuid meieaegne abielu on varandusline ühendus, mis ei saa täita oma otsekohest ülesannet. Ta pole kunagi ühendus, mis loodussääduste alla paenduks, vastastikuse vabatahtmise – armastuse – pääl põhjeneks. Ja kui sotsiaalne asutus jääb ta paljudele kättesaamataks.

John Stuart Mill olevat ütelnud: "Abielu on ainuke täielise pärisorjuse kuju, mida säädus sallib."

Ja tõesti, see on asutus, kus kaks inimest orjavad ühist peremeest – oma varandust – sünnivad lapsigi sedasama tegema. Kõik muu on kõrvaline asi.

Mehed vaatavad abielu pääle puhtast asjalisest, majanduslisest küljest, kaaluvad tema häid ja halbu külgesid.

Naesterahvad näevad temas mingisugust varjatut, sooja pesakest – rahusadamat – kuhu peavad saama maksku mis maksab.

Abielus, mis asutatud kirgedele sunnil, ilma madalate, egoistlike põhjuste mõjuta, toovad osalistele enamasti raskeid pettumusi. On arusaadav. Selleks et mees ja naene abielus rahuldust leiaks, on tarvis vastastikuse armastuse ja austuse kõrval ka kindlat majanduslist seisukorda, mis võimaldaks tarvilist elulähedust neile ja lastele. Raske töö ja suured mured on esimesed abieluõnne purustajad. Ja need lähevad seda raskemaks ja suuremaks, mida enam "Jumala käsku"! täidetakse – mida rohkem lapsi sünnib.

Just arukamad mehed, kes ette näha oskavad viletsusi, mis abielu kaasa toob, ja ei taha kedagi teist enesega neisse viletsusisse siduda, hoiavad tagasi abiellu astumast. Seega suurendavad nad naesterahvaste arvu, kel kõige parema tahtmise juures abielu kättesaamataks jääb meeste puudusel. On ju muidugi kõigis kultuurmais naesterahvastel arvuline ülekaal: nii umbes 80 tuhanda mehe kohta.

Alati, kui kusagil n.n. "naisküsimusest" jutt, kuulub häält meeste ja naistegi poolt, mis soovivad, et naesterahvas jääks oma loodusest kättenäidatud tööala juure, s.o. abielunaesena ainult lastesünnitamise kasvatamise ja mehe kodu ilustamise eest hoolt kannaks. Et see väga suurel hulgal mitte võimalik pole, et neist paljud tahes ehk tahtmata sunnitud on üksikela elama, end üleval pidama töödega, mis mitte nende kohaseks ei peeta, kes seda tähele paneb.

Sääl juures pole aga sugugi märgata, et need üksikelavad naesterahvad kudagi vaimliselt, ehk kehaliselt nõrgemad oleksid kaasõdedest, kes õnnelikult "abielusadamasse" jõudnud. Koguni ümberpöörduv võib oletada: just tublimad ja iseseisvamad naestest, kes

praeguseaja abielu puuduseid näha oskavad, kel abielu vastu suuremad, kõrgemad nõudmised, jäävad palju sagedamini vanadeks piigadeks, surevad järeltulijateta.

Abielu turul ei vaadata nii väga piinlikult tüdruku terve mõistuse, tubli kehaehituse pääle, kui varanduse pääle, mida kaasa toob.

Majanduslised tingimised on abielu teinud kaubaasjaks. Kui meie maal esimene tuhing "oma maalapikese" omandamise järele tõusis, läks ka rikka naese otsimine üldiseks. Ja praegusel "põllutöö põhjalikumaks tegemise" ja karjakasvatuse edendamise ajajärgus on väga tähtis naist leida, kel perenaese kohane praktiline eelharidus, kes tunneks lähemalt aiapidamist, ehk karjaravitsemist, või kahte mõlemat ja veel midagi muud...

Ei saa niisuguste olude juures rääkida inimese tõulisest edenemisest. Ei saa olla tugevama, targema soo loojateks abielud, mille sündimise ja kestuse üle ainult varandus valitseb. Mille asutamisel nii vähe rõhku pannakse isiku kehaliste ja vaimliste omaduste pääle, tagumisele plaanile jäetakse nõudmine ihu ja hinge tervise järele. Mille asutamise juures maha surutakse isegi loodusest antud instinktiivne mõistus, kinni pigistatakse silmad kosides küürakat tüdrukut, ehk minnes vanale vaevalt veel jalul seisvale mehele, kui neil aga varandust on.

Riiklised säädused, mis muidu kangesti kõige "kõlblusevastase" vastu võitlevad, ei sega end sarnase kauba vahele. Papp lausub nagu ikka: "tehke sugu, teid saagu palju", ühendab neid "pühaks abieluks" seda pühalikuma näoga, mida suuremat tasu tal see eest loota.

Läheb aga niiviisi pühitsetud abielu mõnele osalistest väljakannatamataks ja nõuab kannatav pool lahutust, siis on seesama papp sellele abielu pühaduse nimel kõigest jõust vastu ja kannab juba hoolt, et häbieluks muutunud abielu ei lahutataks.

"Abielu pühadus" ja "kõlblus" on lõöksõnadeks kõigil neil, kes sõdivad senise korra edasikestmise eest, püüavad takistada paratamatut edenemist ühiskonnas.

Missugune see nüüdisaja abielu püha kõlblus, või kõbliline pühadus enamasti on, ei tihka pikemalt seletama hakata. Seda kirjeldanud Leo Tolstoi omas "Kreutzeri sonaadis" niivõrd loomutruult, et oleks seda teinud mõni teine, tähtsusetu kirjanik, ta kirjutust oleks pornografia hulka arvatud. Tolstoi kirjeldab n.n. kõrgemate kihtide elu, kus kapitalistlike korra üks halbtus – liigne küllus ja tööta olek – inimese elu kihvtitab.

"Alamate" inimeste juures teevad verivaesus ja liigne töökoorem sedasama. Kui majandusline viletsus mehe ja naese üksteisele vaenlasteks teinud, teineteist põlgama õpetanud; kui üksteisest juba tüdinenud ollakse: siis püütakse unustada kooselamise tühjust ainult veel sugulise kõlvatusega – teisiti ei saa nimetada sugulisi elamusi, mille juures teineteist ainult kui põlatut abinõu isiklise mõnutunde saavutuseks tarvitatakse. Läheks üks ehk teine sedasama väljapool abielu otsima, see nii kõlvatu ei olekski.

Sarnaste abielude kõrval on ühendused mitte abielus olevate vahel, mis ainult isiklise meeldivuse – üksteise kehalisest tublidusest lugupidamise – pääl põhjenevad, kümme korda kõlblisemad.

Veel teine näitus "kõlblusest" arusaamisest: Naesterahvale, kes majandusliste olude surve all sunnitud oma armastust müüma, ei ole armuandmist n.n. "ausate" inimeste seas – ta on pääsmata välja tõugatud seltskonnast, tema eest kinni pandud kõik muud ametid ja võimalused ülespidamise teenimiseks.

Meesterahvale, kes niisugust “kaupa” tarvitab, ostab, juhitud ainult lõbunäljast, ei tehta kuskil etteheiteid – niisugust alles peetakse täieks meheks.

Meestele on see muidugi üliskasulik, teeb neid piiramata võimuga isandateks. Naised ei saa sinna midagi parata, nemad on kord juba allarõhutud. Kellel ehk rohkem mõju oleks – kõik abielus elavad ja muud “voorused” naesterahvad – saavad aru, et nemadki iseennast peavad müüma ja veel halvemate tingimistega, eluks ajaks meeste himudele ohvriks tooma. Häbi ja hirm, et aru võidakse saada nende eneste veel häbistavamast seisukorrast, tihti kadeduski, sunnib neid vaikima ja koguni meeste meelehääks teiste päale muda pilluma.

Juurteni mäda on meie kiidetud “kõlblus”. Muistsest ajast pärit on alused, millele rajatud inimkonna elamisküsimus. Kapitalistline kord pole suutnud neid parandada, sest see on võimetu hulkade käekäigu, üleüldse edu eest hoolitsemata, on koormaks neile üksikuilegi, kellele võimaldanud küllusliku elu, missugusest suurem hulk ei julge unistadagi.

Pärnus, detsember 1918, jaanuar 1919.

Inimene on kaotanud loomulikult arenemise võimalused seega, et sai oma varanduse orjaks. Selle isanda käsul kurnab ta iseennast ja teisi oma sarnaseid. Varanduse pärast võitleb rahvas rahvaga, sõdib riik riigiga. See on loomuvastane nähtus, sest loodus õigustab ainult ühte võitluse põhjust: tungi elada ja järeltulevat sugu jätta.

Varanduse muretsemine oli inimesele esialgul ainult abinõuks selle eesmärgi saavutamisel. Kuid on saanud ajajooksul võitluse põhjuseks – kõrgem eesmärk, mis otsekoheses ühenduses inimesesoo täienemisega, on pidanud taganema madalama eest, mis mõjule pääsedes on hakanud esimesele vastu töötama.

Sellesse peab parandust tulema – ja tulebki kord, kui inimeste enamus niisuguse olukorra pahest teadlikuks saab. Sest iga ühiskondlises elus ettetuleva uuenduse ellu viimiseks peab olema esiteks tarvidus selle järele ja teiseks sellest tarvidusest üleüldiselt arusaamine – tahtmine muuta. Alati aga leidub ka neid, kes vana eest võitlevad. Kes kuriteoks peavad laita, mis olemas, pilgata ja maha teha püüavad igat katset, pahupidi pöörata igast kavatsust, mis halbtuste paranduseks tehakse.

Nii püütakse pilgata sotsialista vägisi kinnitades: nad tahta lastekasvatamist riigi kasvatusmajades “suurtööstuse alusel” korraldada, visatakse neile ette mingisugust “vabaarmastust”, millega püüdvat inimestelt röövida vabadust ainult ühte armastada, ühega koos elada, tahtvat takistada igal ühel ise oma lapsi kasvatada.

Materdades oma väljamõelduid kollitusi (nagu neid ainult materdajate eneste kõlbliselt rikutud mõttekujutus luua võib) katsutakse halvaks teha ka kõige elulisemad ja kõlblisemad katsed soetada inimkonnale soodsamaid elutingimusi, paremaid arenemisvõimalusi.

Ei isiklise vabaduse kitsendamise poole püüa sotsialistid nõudes, et abielu oleks igaühe eraasi! Kas on siis tõesti tarvis mingisugust abieluvormi säädusliselt ainuõigeks tunnistada?

Vaja ainult kõlbluse mõiste õigele alusele asetada, senine vale kõlblus hävitada! Vaja vabastada naine-ema mehe varandusest ärarippuvast seisukorrast, mis teda sunnib mehele eluaegseks litsiks olema selle eest, et see nende ühiseid lapsi toita ja üles kasvatada aitab! Vaja emade

kaitse ja lastekasvatus tunnistada asjuks, mis tähtsad kogu ühiskonna huvides, päästa üksikute kapitalist rippuvusest!

Miks loetakse "ausaks" naiseks seda rikast prouat, kes oma last raha eest kasvatada laseb, amme, lapsehoidja j.n.e. palkab, et aga ise võimalikult mureta elada? Ja miks on "langenud naesterahvas" lihtne talutüdruk, kes mõtlematalt loomusunnile järelandes lapse saanud ja seda oma kümne küüne tööga toidab? Eks ole temal ausam üksikult elada, kui abielusse heita, mis kindlama varanduslise aluse puudusel oleks ainult põrgulik vilets häbielu – hõlpsam üksi ühte last toita, kui sama lapse isaga koos elades ikka veel ja veel lapsi sünnitada ja tervet karja kasvatada?

Tean talusulast kes elas teise talu tüdrukuga rohkem aastat kui mees naesega – ei, palju kõlblisemalt, sest nende vahekorda ei teadnud keegi pääle nende eneste, ei saanud keegi selle üle niilbelt hirvitada ja neil polnud ka võimalust alalise üheselamisega teineteisele vastikuks minna. Sääl märkas ta, et nende vahele kolmas tulemas. Mis võis ta teha? Kas pidi tüdruku ära võtma? Täitsa mõttetu temp varanduseta poisile. Ta hoidis end kõrvale, kuigi tüdrukust kahju oli, salgas ära oma lapse, et oma isiklist vabadust, majanduslist rippumatust alles hoida. Häämeelega oleks ta isegi jõudumööda last toita aidanud, et südametunnistust rahuldada, aga sellega oleks end avalikuks teinud, teise meelevalla alla annud. Ja kaks inimest, kes teineteise vastu kaugeltki ükskõiksed polnud, pidid saama vaenlasteks – sellepärast, et olid sündind vaestena...

Nii palju on sellesarnaseid juhtumisi olnud ja nad korduvad ikka ja ikka jälle. Miks ei võiks niisugustel juhtumistel ühiskond varanduslist abi anda (on seda ju rahvas põhjusemõtteliselt ammu õigeks tunnistanud, mida näitab pruuk noorpaarile pulma ajal elu alguseks kingitusi teha)? Miks ei võiks ka riik kasvatusmajasid asutada, milles otstarbe kohase korralduse juures ikkagi paremini lapsi võiks kasvatada, kui see praegu võimalik suuremas osas vasematest perekondadest?

Kas tõesti võimatu oleks korda luua, mis võimaldaks rohkem tõsise, võltsimatu armastuse laste sündimist sellega, et neile muretseb ühesugused elamisvõimalused sunnitud, vastutahtmist kooselamise vördjatega?

Ruhjas, 20. aprillil 1919.
(Esimesel kevadepühal)

Kuid need on tuleviku küsimused. Mina aga elan olevikus. Minult nõuab elu, et naise võtaksin elamiseks praegu olevas korras, mis ei ole üle öö põhjalikult muudetav. Missugune peaks seejärel olema neiu, keda kosida võiksin, kes naesena mind rahuldaks ja minuga rahul oleks?

Raske küsimus. Enne aitas rikkumata instinkt inimesi teineteist leida. Nüüd on inimeste instinktid peenenenud (утонченные), nagu mõned ütlevad, ehk jälle raisku läinud (распущенные), nagu teised tõendavad. Ühtlasi on elu ikka enam ja enam mitmekesisemaks muutunud, ikka rohkem oskust inimesilt nõudma hakanud uute elu mõnususte otsimiseks, kättevõitmiseks.

Katsun siiski üles säada mõned nõudmised.

Esimene nõudmine: et ta oleks terve ja elujõuline abielu otsekohese ülesande täitmiseks – lapse sünnitamiseks; et tal oleks need omadused päritavad, kui ka kasvatatavad, mida sooviksin omas lapses näha.

Teine nõudmine: et tal oleks ligikaudu samad harjumused, samasugune ilmavaade, nagu minulgi; et ta ei oleks liiga palju targem ega rumalam, et võiksime ühevääristena tunda, et oskaksime üksteise iseäraldusi mõista, täiendaksime teineteist.

Kolmas nõudmine käib õieti ühte liiki varanduse nõudmisega. Ma pole küll kunagi mõtelnud "rikast naist" otsida, ometi teades abieluõnne rippuvat varanduslike külje kindlusest, leian tarvilikuks, et põllumehe naisel oleks teadmisi ja oskust põllutöös ja tema kõrvalharudes. Mina isiklikult sooviksin endale eestkätt abilist karjakasvatuses, milles mul endal vähe teadmisi kui ka kalduvust – tunnen rohkem huvi põlluharimise vastu.

Need nõudmised olen üles säädnud mõistusega, nende mõistlikkusest, asjalikkusest saab, usun, iga teinegi aru. Kuid nendega – nimelt esimese ja teisega – rööbastikku käivad nõudmised, mida ainult tundmuste abil võib mõista.

Need nõudmised – meeldivus kehaliselt, meeldivus hingeliselt. Meeldib mulle iga terve (s.o. niisugune, kelle elulust ja energia näost ja kõigest olemusest välja paistab) naesterahvas, kui ta mulle meeldida tahab. Harilikult pole mulle ükski neiu esimesel pilgul suurt meeldinud. Alles pikema läbikäimise, sagedamate kokkupuutumiste järele muutub ta mulle armsaks, omaseks, ehk koguni ihaldatavaks.

Sellest võiks järeldada, et nii väga tähtis polegi abielu sõlmides tundmustelt nõu küsida, sest "armastus tuleb abielus iseenesest". Oleks küllalt mõistusega selgeks tegemist, et isikud teineteise kohased ja ühenduda abieluks. Kuid... siis alles hakata üksteist intiimsemalt tundma õppima, armatsema, ette teades mis selle lõppsiht ja teades et see lõppsiht iga silmapilk kättesaadav on ... ei see on liiga proosalik! Võib ju ette tulla et mõnikord tõesti kõige parem on nii toimetada, aga üldiselt ihkab inimene elu kõigekülgselt maitsta – seega erinebki ta teistest loomadest. Inimene tahab rõõmu tunda kõigest: loodusest, kunstist, luulest. Inimene tahab mängida tunnetega, tahab võideldes võita – ilma võitluse raskusteta ta ei tunnegi võidurõõmu. Abiellumine ilma kirgedes mänguta aga oleks meelega loobumine looduse poolt võimaldatud õnnetundest. Varem ehk hiljem järgneks kahjatus ja kurtmine selle järel mida pole olnud, ega ei saagi enam olla. Kahjatus on aga elu kihvt ja õnne surm.

September-oktoober 1919 a.
Petserimaal

"Postimees" Pärnu väljaanne Nr. 137: .

Jaan Jaakson

Marie Tehver

abielus

23. VI 20
